

JAUME SABATÉ I ALENTORN

GUIA DE LLOÀ

(PRIORAT)

ELS LLIBRES DE LA MEDUSA

GUIA DE LLOÀ

Fotografies: Jaume Sabaté i Alentorn
Plànols: Lluís Casellas
Coberta: Mosaic de la Medusa, Museu Arqueològic de Tarragona

Institut d'Estudis Tarraconenses
Ramon Berenguer IV
Publicació núm. 69

ISBN: 84 - 00 - 04683 - 8 Dipòsit legal: T. 324 - 1980

Impress a Sugrañes y Cía., Comte de Rius, 9. Tarragona
Edita: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV. Santa Anna, 8. Tarragona.

ÍNDIX

INTRODUCCIÓ	9
I. EL TERME MUNICIPAL	
<i>Fisiografia</i>	13
<i>Orografia</i>	14
<i>Topografia</i>	14
<i>Les seves fonts</i>	17
<i>El riu Montsant</i>	19
<i>La climatologia</i>	21
<i>Arbres, plantes i herbes</i>	21
<i>La fauna</i>	24
II. LA PREHISTÒRIA	
<i>Les seves troballes</i>	27
<i>Figura humana esquemàtica</i>	29
<i>Altres gravats</i>	30
<i>La cova del Cap de Cabra</i>	31

III.	NOTÍCIES HISTÒRIQUES, FINS A L'EDAT MITJANA	
	<i>L'origen del seu nom</i>	33
	<i>Pas d'Almançor</i>	35
	<i>Alliberament dels sarraïns</i>	36
	<i>La Baronia de Cabassers</i>	37
	<i>Les Usances de la Baronia</i>	38
	<i>El Delmari</i>	40
IV.	FETS DE L'EDAT MODERNA	
	<i>La primitiva església i el seu patró Sant Miquel</i>	43
	<i>Els camins reials</i>	45
	<i>Pas de Felip II</i>	46
	<i>Rebellió de Catalunya contra Felip IV</i>	46
	<i>Els forns de coure pa</i>	48
	<i>Nomenament del primer vicari</i>	49
	<i>La nova Església</i>	51
	<i>Les confraries</i>	52
V.	HISTÒRIA CONTEMPORÀNIA	
	<i>La Guerra de la Independència</i>	55
	<i>Primera Guerra carlina-liberal</i>	56
	<i>Segon enfrontament</i>	59
	<i>Evolució de la població</i>	63
	<i>Naixements</i>	63
	<i>Defuncions</i>	65
VI.	DESENVOLUPAMENT SOCIAL, ECONÒMIC I CULTURAL	
	<i>Instal·lació de serveis municipals</i>	67
	<i>Replantació de vinyes</i>	71
	<i>El Club de Joves i el Casal del Poble</i>	71
	<i>Cinquantenari de la Cooperativa Agrícola</i>	72
	<i>El futur del seu vi</i>	73

VII. FESTES, COSTUMS I TRADICIONS

<i>La Festa Major</i>	75
<i>Reina de la joventut</i>	77
<i>Cacera i dinar collectiu</i>	79
<i>Gastronomia</i>	79
<i>Artesania repostera</i>	81
<i>La bruixeria</i>	82
<i>Els llauners</i>	83
<i>Els envelats</i>	84
<i>La benedicció d'animals</i>	85

VIII. EL NUCLI URBÀ

<i>Els seus carrers i racons</i>	87
<i>L'església</i>	91
<i>Cases pairals</i>	92

IX. ELS VOLTANS

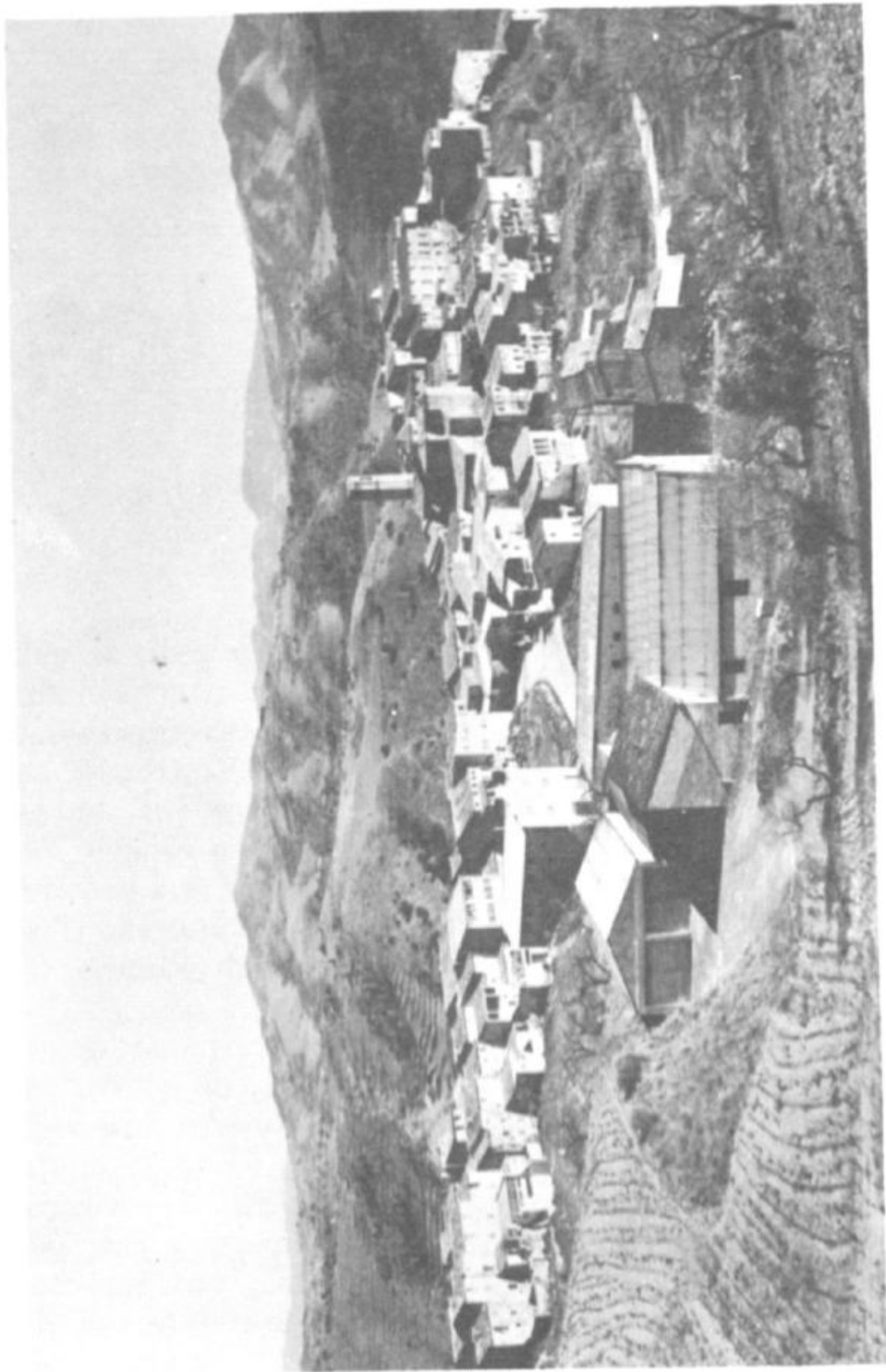
<i>Les Coves dels Rogerals</i>	93
<i>El Nas del Quiuma</i>	95
<i>Les Damunt-roques</i>	95

BIBLIOGRAFIA CONSULTADA	97

INTRODUCCIÓ

Les circumstàncies actuals en què es mou la vida de l'home, el fan viure en estat tens i nerviós i fan que s'oblidi de tot vestigi d'espiritualitat, empresonat dins el seu reduït cercle d'esclavitud. El treball asfixiant, cada moment més inhumà, no ja pel seu esforç físic, sinó perquè li desintegra el seu esperit i sa pròpia voluntat, el converteix, de fet, en un peó immobilista, que es mou tan sols sota la influència d'un automatisme programat, que extirpa de l'home totes les seves virtuts.

Cal aturar aquest materialisme tan frenètic, cal també retornar cap a una altra forma de viure, cercant del passat tot el que fou, i donant a la vida de l'home, uns aires d'amor i alegria, i una sana llibertat, que tan sols recordem amb certa enyorança, quan en els pocs moments que tenim de calma, podem desenterrar aquest esperit nostre, tan sepultat i encadenat, per la pols d'una inhumana forma de viure.

Vista general del poble.

Tots ens comencem a adonar ja, que les nostres vides han estat empestades de greus errors, que per cercar no sabem què, vam marxar de casa, i allò que fora enlloc no vam trobar, a casa ens ho vàrem deixar.

I per aquests poblets i viles escampades i mig abandonades, dins la geografia pàtria, es va deixar inconscientment, una millor forma de viure, que cap dels fruits materials que ens han fet a tots més inconformistes, no ens han donat ja mai més.

Cal retornar a la vida del poble, no en el seu sentit estricte, per treballar com esclaus, sense mitjans essencials de cap mena, sinó per recercar tot el que de bo tenen els pobles, els seus costums i tradicions, per portar-hi allò que hi manca, i que pot ser féu que la seva desmembració fos més fulminant. Perquè si entre tots aconseguim revitalitzar la vida dels pobles rurals, haurem fet també una revitalització de la vida de l'home.

Dins d'aquests poblets petits com el nostre de Lloà, hi ha encara una diferent forma de viure, hi ha espais, hi ha racons molt típics i bonics. Hi ha unes fonts pures i fresques, no hi manca l'ombra a l'estiu, ni el sol en ple hivern.

Hi queda també tot un passat gloriós, en què dia a dia, fet darrera fet, van esculpir tota una història meravellosa, potser mig sepultada i petrificada, però que cal desenterrar a fons, si no volem que s'enfonsi eternament. Un famós historiador tarragoní, va escriure de Lloà, d'aquest poble tan nostre, que «era un poble vell, mes sense història». Avui podem demostrar que la tenia extensa i meravellosa.

Vàreig nèixer ja fa mig segle, en aquest poble de Lloà i m'hi vaig criar. La meva infantesa i juvenesa es desenvoluparen aquí mateix. De privacions materials, n'he estat sempre més que empestat. Mes aquí

mai no m'ha mancat una pau espiritual, una forma de viure perduda arreu, que no es pot perdre, ni es perdrà mai.

Un dels seus desigs i somnis més anhelats —ja que el somni no té límits—, fóra morir a la meva terra i al meu poble.

I. EL TERME MUNICIPAL

Fisiografia

La visió que ens ofereixen els terrenys lloarencs, per la seva diversitat de colors, per les seves formes variables i per la constitució contrastada, crida poderosament l'atenció àdhuc dels més profans, ja que a simple vista denota, que una irregularitat tan tremenda fou produïda per fortes convulsions. I efectivament, els últims canvis que s'originaren en l'Univers, en l'època quaternària, li deixaren la seva fisonomia actual.

A un quilòmetre escàs de la població i en direcció cap al nord-oest, destaca altivament el «Cingle de la Roca», que forma part de la serra triàsica, composta pel «Coll de Solans», el «Guixar» i la «Moleta», tot en forma d'una quasi contínua paret, composta de baix a dalt, per una base de terrenys paleozoics i hipogènics (llicorells), seguida d'una gran faixa de conglomerats i arenisques rogenques del Triàsic inferior, i una espessa i compacta capa superior cal-

cària del Triàsic mig, amb un entrelligat de tonalitats, blanquinoses, blavenques i vermelloses. Per tota la part baixa del terme, predominen els terrenys llicorel·losos, que és on els cultius estan extesos, i per la part alta, partida de «Damunt-roques» també cultivables, són terres calisses de color blanquinós.

Sota el peu de les serretes paleozòiques, i seguint la seva base ondulada, el riu Montsant es deixa caure, perdent contínuament nivell, ja que en cap lloc no s'hi troba una superfície completament plana.

Orografia

El terreny en si, és predominantment muntanyós i escabrós, amb una infinitat d'altres serretes que formen la seva orografia, espectaculars i formoses, per la seva diversificada vegetació, damunt seu arrelada. Uns plens de pinar espès, els altres amb alzinars, i molts d'ells amb matolls i malesa.

La principal muntanya que s'estén de nord a oest per tot el terme, és la «Moleta» amb una altitud en el seu punt més alt de 560 metres sobre el nivell del mar i amb el punt més baix cap al barranc del Trenc que tan sols és de 195 mts. Arrenca de la part baixa del Montsant, tallades totes dues, per donar pas a les aigües del riu Montsant. Aquesta «Moleta» podia formar part dels terrenys que ja en l'era agnostozòica, afloraven a la superfície, segons ens descriu en un mapa Font i Sagué.

Topografia

Abans de configurar detalladament tota la superfície del terme, cal que el delimitem. La seva exten-

sió és tan sols de 680 hectàrees, distribuïdes avui de la següent manera: Dedicades al cultiu de la vinya n'hi ha 146, al cultiu de l'olivera 63, d'ametllers 75 i d'horta amb regadiu 3. De la resta no cultivada, n'hi ha 252 de pinar i la resta entre matolls, erm i pastura.

Per la part nord limita amb el terme de La Figuera, i part del curs del riu Montsant, que ens separa dels termes de La Vilella Baixa i Gratallops. Per la part est, amb tot el curs baix del riu Montsant, on per l'altra banda hi ha la delimitació del terme de Gratallops. Pel sud, amb tota la part baixa del barranc del Trenc, que delimita el terme del Molar, s'extèn per la part alta una llarga faixa de terrenys, que s'esfondra fins a prop del poble del Molar, seguint per la part alta per damunt de la «Moleta». I per l'oest es situa fins a la part més alta del terme, a uns colls que s'apropen a La Figuera i d'allí en avall delimitant per tota aquesta part amb el mentat terme figuerenc.

El terme està repartit en les següents partides: Caragols, Bassetes, Rogerals, Damunt-roca (Cirés, Abeullàs i Font de Minfami), Tortells, Barranc del Trenc, Bosc d'en Cassadó, Alsinà, Planetes, Ortigues, Solans, Ginebrals, Serralera, Auberets, Molí del Saco i Molí del Pinyol, i encara dins d'aquestes partides, cada propietari utilitza els seus noms particulars.

Fonamentalment tot és muntanyós, amb petits bancalets també pendents i escalonats, que encara que ondulats, segueixen paral·lelament el desnivell dels terrenys. A dos quilòmetres justos del poble s'alça vigorosament el Cingle de la Roca, on neixen uns profunds barrancs, que es deixen caure vertiginosament cap al riu Montsant.

La Font de Minfami d'origen moro.

Les seves fonts.

El terme, encara que essencialment sec, ja que la seva pluviometria és baixa, és ple per tot arreu de petites fontetes, no gaire cabdaloses, però que difícilment s'arriben a assecar del tot, fins i tot en els anys més secs. Les seves aigües són pures i fresques.

A la part alta hi arrelà la tan popular, històrica i llegendària Font de Minfami, una font que construïren els moros que ocuparen aquestes terres, amb una aigua excepcionalment fresca i bona. A molt poca distància d'aquesta font, hi ha una sèrie de pous que mai no s'assequen, encara que les seves aigües, també al peu de la millor font, són fluixes i amargants.

Al peu del poble hi ha la Font Vella, ja que ha estat durant segles la font de la població, no gaire cabdalosa, però sí suficient per donar de beure al poble i a les seves bestioles. Una fondalada plena de frondositat, amb uns lledoners que s'allarguen cap al cel a pas de gegant, tota feta de pedra calissa, amb uns amples abeuradors, però que disortadament i malauradament durant els últims anys, la poca consciència de tots plegats, ha fet que la malesa fos mestressa autoritària d'aquell lloc tan típic, tan bonic, ple d'aigua fresca i bona.

A l'Albereda el Guiamet, hi ha també una font molt fresca que mai no s'eixuga, dins d'un lloc típic i pintoresc, accessible avui per carretera.

Unes altres fontetes són la de l'Hort del Pavet, del Barranc del Perera, i moltíssimes altres, ja que per quasi la totalitat del terme enllacen una amb l'altra.

El Riu Montsant pel davall del poble.

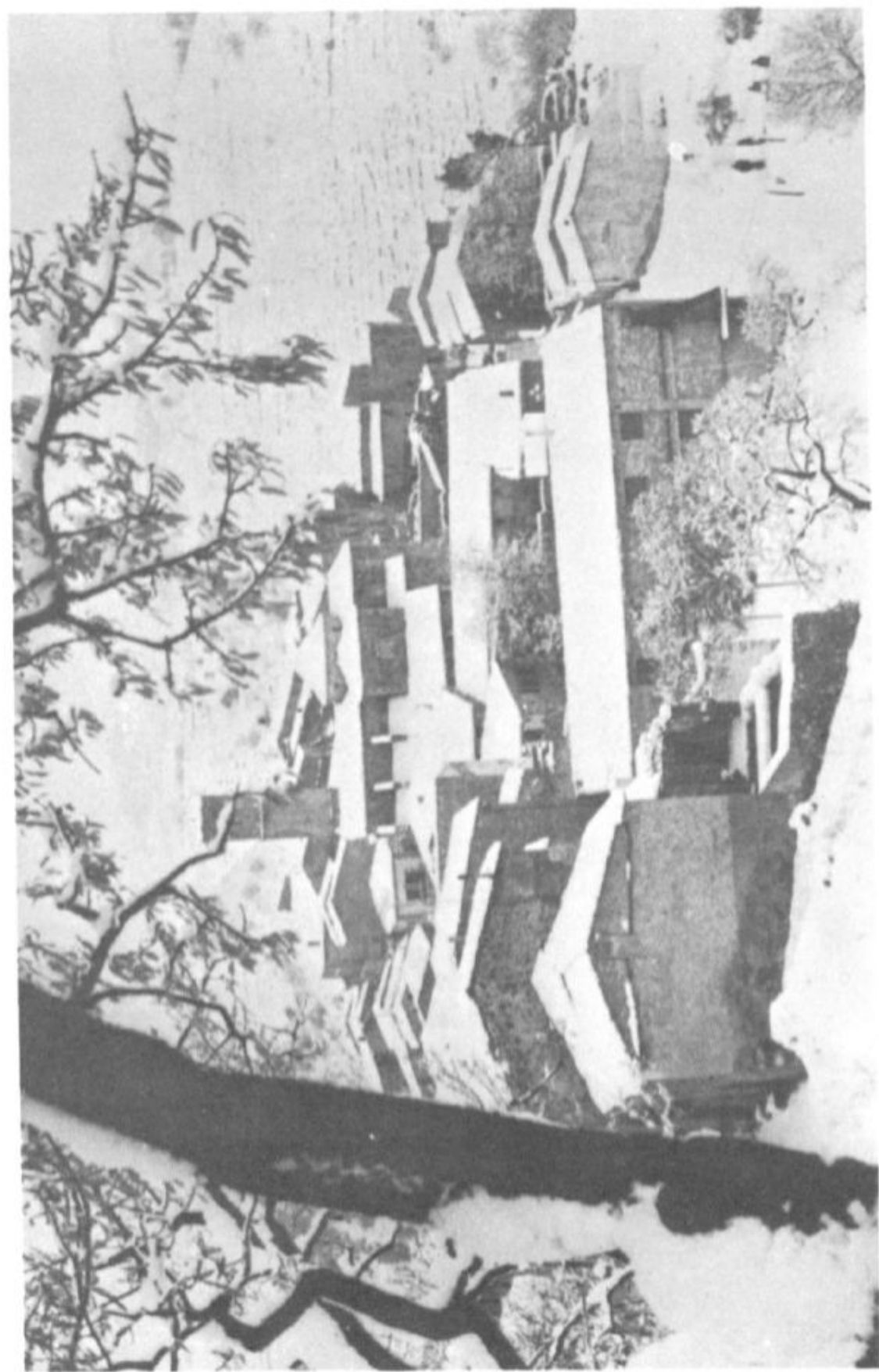
El riu Montsant

Mons-Sàcer, lloc sagrat i respectat pels sarraïns a mitjans del segle VIII, *Mont-Sant* (= Munt de Muntanyes) on es refugiaren un grup de monjos a finals del segle IX, Mont-Sant batejat per Pere de Scala-Dei en el segle XII. En aquestes muntanyes neixen les aigües de l'antic Falzayit, dit també Oleum Flumen, riu Oli, riu Mon-San i després Mont-Sant.

Les aigües de l'actual Montsant, que vigorosament s'han arrossegat sempre pel seu recorregut, donant vida per les conques que el faldegen, regant els seus hortets i donant de beure a molts pobles del seu entorn. El seu cabdal no és excessiu, però sí suficient per donar vida als pobles d'Ulldemolins, Margalef, La Bisbal de Falset, La Palma d'Ebre, La Figuera, Cabassers, Vilella Baixa i Lloà. I així d'aquesta forma durant segles, han viscut gràcies a aquest Montsant. I pensar que avui disortadament ens les volen pendre la gent de Reus!

Un riu predominantment pacífic, encara que de tant en tant, n'ha fet de les seves. Quan els elements de la naturalesa s'ajunten amb feresa i els temporals d'aigua s'abaten amb fúria, surten amb força barrancs i barranquets, com si fossin rius, i tots junts es llenquen riu avall, arrossequen pels seus voltants, moltes de les petites hortes familiars, i deixen darrera seu, la mort i la desolació. Tot això dóna força a aquell adagi dels vells que diu, «a la vora del riu, no t'hi facis el niu».

Però paral·lelament dóna també alegria i tipisme: els seus barbs i anguiles per ésser pescats, els seus tolls per anar a nedar el jovent, i el seu cant dels espatecs que contínuament sorollen en abatre's roca rera roca.

El poble cobert de neu.

La climatologia

El clima en general en el terme lloarenc, pot qualificar-se de temperat i sec. La mitjana de precipitacions durant l'any és de 500 a 550 mil·límetres. La màxima sol ser per la tardor i primavera, ja que l'estiu és molt sec. Les temperatures regnants oscil·len entre els 45 graus de juliol i agost i els 10 sota zero de gener i febrer, amb una mitjana a l'any de 15 graus.

Acostuma a nevar cada any, per més que darrerament n'ha fallat algun. La màxima espessor coneguda és de 1,5 metres i la normal és de 20 a 40 centímetres i sol fer-ho pel gener i febrer.

Els vents regnants, són la tramontana seca i freda que normalment sols bufa a l'hivern. La garbinada o vent de mar, refresca fort a l'estiu i gela a l'hivern. El serè que és el més fort i el que més asseca la terra. I el migjorn, calent i abrasador a primers d'agost i que tant perjudica les vinyes. El vent que porta la pluja, és el llevat, humit i prim.

Hi ha dues boires predominants. La de l'Ebre, anomenada boira de riu, que sol pujar riu amunt i ho fa sovint a l'hivern, i la boira de l'Urgell, que baixa freda per la part del Cingle de la Roca i sol anar acompanyada de fortes gelades, i s'aferra damunt els arbres.

Arbres, plantes i herbes

Quan els primers habitants del període prehistòric, assentaren llurs morades per les innombrables coves i balmes del que avui és el terme municipal lloarenc, quan la climatologia era més benigna i les pluges devien caure també més abundants que en l'actualitat, l'enorme fertilitat d'aquestes terres, va

fer que tot fos un bosc espès, i que aquestes fontetes que avui sempre ragen pels barrancs, fossin encara més abundants i caudaloses.

Entre les espècies arbòries, predomina a rogles compactes el pi del país, amb els seus ramatges de besc, tan buscat sempre pels caçadors d'ocells de tota mena, com també uns aïllats rogllets del pi be o pinyoner, molt buscats per la quitxalla. També hi ha moltes enzines i coscolls aferrats per terrenys ben escabrosos, amb la seva gran varietat de glans, alguna d'elles comestible i alhora buscada. També es troben molts lledoners, que especialment en fondades de molta humitat, creixen vertiginosament, amb els seus lledons que en èpoques no gaire llunyanes, eren el deliri i passatemp de la menudalla del poble. I per la vora del riu, encara que escàs, algun xop. Hi ha encara una certa diversificació d'altres arbres, tot i que en conjunt poc arrelats.

Com a arbustos llenyosos, n'hi ha una extensa varietat, molt ben adaptats i aferrats a aqueixes terres i al clima regnant. La mata i la ginesta fàcilment adaptables per tots els boscos, amb les seves boletes aromàtiques la primera i amb sa copiosa flor groga l'altra. El romaní, més aferrat per les terres de Damunt-roca que per les de llicorell, de la seva olorosa flor en treuen les abelles, una de les mels més bones i apreciades. El bordís o olivera borda, molt extès per tot arreu. El ginebre i la savina, dues varietats molt semblants, amb una fusta molt forta i nerviosa, amb la darrera de les quals es fa uns bastons molt típics; i les cornaleres per a les portadores de la verema; de la primera en surt l'oli de ginebre amb què es guaireixen les malúries de les potes dels animals de treball. L'argilaga sempre compacta i espessa, amb ses punxes imposant respecte i amb les seves flors gro-

gues, que fan dir als vells, «quan l'argilaga floreix, la fam neix», i que floreixen en uns moments en què pels camps i per les hortes tot s'està acabant. Les botges blanques i negres, tan bones per encenalls, que sempre s'han usat per encendre les fogueres, i especialment per a socarrar els porcs. I d'entre les moltes varietats, que farien inacabada una llarga llista, treiem-ne potser l'estepa que creix en boscos on els bolets i rovellons hi són propers.

Altres plantes no tan llenyoses com la farigola, tan olorosa i bona per a fer-ne la típica sopa de farigola, amb sa petita floreta lilosa. L'espígol amb les seves branquetes estirades i que es dóna com a remei als ocellets, quan canvien la ploma. La sajolida tan menesterosa en adobar l'oliva blanca. La ruda amb una aroma entrebarrejada d'olor i pudor, però que abans es donava a les parteres com a remei. El te de roca que s'usa contra els constipats, fàcilment arrelable per les roques de Damunt-roca. El gitam també per la mateixa partida, contra l'afeixuc dels que tenen la presió de la sang alta. El puniol que combat el mal de ventre i d'estómac. L'herba arenosa, gran remei contra el mal de pedra. L'herba-fam, que guareix els cascats del cos humà. Totes aquestes herbes i moltes altres, han estat utilitzades en tots temps com a remei de les malalties anomenades, i en queda també una llarga varietat d'altres que sense posseir propietats de guariment, estan fortament arrelades pel nostre terme.

També n'hi ha unes altres, més aferrades per les terres de cultiu que pel bosc, tals com el trèvol molt apetitós i buscat pel bestiar. El blet, el gram, la canyota, el margall, la corretjola, les lleteroles i altres, totes elles també igual d'apetitoses. D'entre les moltes que en resten, en queden encara altres de comestibles, ja

que als qui ens tocà de viure la malaurada època de la guerra civil espanyola, haguérem de menjar-ne per sobreviure. Destaquem-ne el fonoll, l'enciamera, la ruella, els colitxos, la baldofa i encara d'altres.

La fauna

Si alguna cosa dóna una singularitat al nostre poble, si ell com tots els altres tenen una forma de viure pròpia, que mai no l'ha coneguda l'home de la gran ciutat, és precisament aquesta altra vida paral·lela a la nostra, és la vida que impera en el camp, on conviuen agermanats els uns, on els altres es persegueixen per sobreviure, formant un conjunt de cants, de xisclets i de bellesa, tots aquells animalons, ocells i rèptils que formen la nostra fauna.

Abans que el primitiu home de la prehistòria s'arrelés per aquestes contrades, les espècies d'animals irracionals ja se'n devien haver ensenyorit, ja que quan aquell vingué, es devia alimentar exclusivament de la caça i d'alguna planta salvatge.

Amb tota seguretat que llavors, devien predominar altres espècies avui extingides, com els llops que fins al final del segle passat encara existien. Com la cabra salvatge, avui també desapareguda, testimoniant que n'hi havia abans, els gravats de oves i turons, per on l'home del paleolític habitava. El porc senglar, desaparegut durant molt temps, però que avui va a ramats per aquestes contrades. La guineu que no s'ha perdut mai, sempre cautelosa i esporuguida, cercant qualsevol animalet o ocell poc atent, o arroplegant les despulles dels que apareixen morts. Els conills i les llebres, aquestes avui quasi del tot desaparegudes, i que han predominat per damunt de tots els altres

animalons, per més que llops, guineus i ocells de rapinya, han estat sempre els seus perseguidors. D'entre ells, en fou rei i senyor, sense dubte de cap mena, el llop, que amb la seva ferotgia i potència, s'imposava damunt de tots.

Molts ocells de rampinya, com l'esparver, l'àliga, la garsa, el mussol, la xuta, el corb, la gralla, el falcó, l'òliba, el trenaolives i d'altres que sobreviuen avui en dia.

Una extensa varietat de més pacífics, buscats per l'home com per altres animals, per la seva saborosíssima carn, com són la perdiu, el tudó, el tord, la merla, el picot, el colom, la batllarola, l'estornell i alguns altres.

I una vasta proliferació de petits ocellets, amb una extensa varietat de plomatges i colors, que amb els xisclets i cants, per més que petits ells, omplen tot l'espai del nostre terme, i no deixen mai un sol racó solitari sense l'alegria del seu cant. Són buscats també per l'home i per les altres bèsties, per la també saborosíssima carn, encara que no abundant. D'entre aquests destaquen, el pitall, el pinçà, la fumada, el cuap, la pastorella, la cogullada, la capinegra, l'ullet de bou, el pardal, el lluer, la cadernera, el verderol, la cigala i el rossinyol.

Encara que el més simpàtic de tots ells, ha estat sempre l'oreneta, mai no buscada per la seva carn, ja que no és gaire saborosa, però sí en canvi, per la seva elegància volant, per la seva alegria i simpatia.

L'esquirol, meitat animal i meitat ocell, ja que passa d'un arbre a l'altre amb la mateixa facilitat que un ocell, molt abundant pel pinars, sempre trencant i esclafollant les pinyes.

Com a rèptils les serps, el fardatxo, la sargantana i el dragó. I en els barrancs amb aigua i vores de riu,

proliferen el granot, el gripau, la llúdrria i el bufó d'aigua.

Dins el nostre riu Montsant, entre les varietats piscícoles, predomina el barb, la madrilla, l'anguila i el cranc de riu.

L'oreneta amb la seva elegància omple els carrers del poble.

II. LA PREHISTÒRIA

Les seves troballes

Intentar endinsar-nos fins a la prehistòria, amb una certa exactitud de dades i de fets, és potser demanar massa, però en canvi, seguir el fil dels qui cremaren tota una vida en el desenterrament de les restes, que aquells primitius deixaren per les seves coves, balmes i turons, ens pot portar a una certa credibilitat, que ens la donen les troballes, nombroses que aparegueren per tota la partida dels Rogerals del terme lloarenc.

Un nom cal destacar en aquesta gegantina tasca, que és el del doctor Salvador Vilaseca Anguera, de Reus, en pau reposi, qui per aquests racons rogencs del peu de la Moleta, hi escampà moltes gotes de la seva suor, removent terres i pedres. El seu esforç, va veure's prou compensat, i amb ell també, encara amb més magnitud, la història del nostre poble.

A un quilòmetre escàs de la població i en direcció al nordoest i al peu mateix de la Moleta, es troba

la partida dels Rogerals. En destaquen una gran abundància i diversificació d'accidents naturals, fortament erosionats, compostos per un conglomerat d'arenisques rogenques que donen lloc a moltes coves i balmes, com així també a una sèrie de turons ruïniformes, entre els quals destaquen l'Altar, el Nas del Quiuma, la Cova dels Finestrals, la Cova Santa i moltes altres.

Seria del tot curiós veure aquells homes prehistòrics, com s'enfilaven per aquells escabrosos conglomerats areniscos, com caçaven amb llances i sagetes, com pels barranquets propers, plens de fontetes, beurien aquelles pures aigües, per assadollar la seva set. Per aquestes coves i balmes devien reconstruir, encara que toscament, els seus abrics i refugis amb pedres i ramatges, per defensar-se de les feres i com devien disfrutar de la mare naturalesa.

Com que de temps lliure en devien tenir molt, això feia que el dediquessin a l'art, que a la seva manera el tenien també. Els primers treballs de recerca, foren efectuat per l'esmentat doctor Vilaseca l'any 1933 i li donaren bons fruits. Les troballes més importants foren en una cova que hi ha al peu de l'Altar, a la seva part dreta i que consistiren en el següent:

Nombrosíssimes restes de sílex, algunes perfectament treballades, i abundantíssims esclats de desbastament intern i extern, fulles i puntes de llança. Diverses boles calcàries classificades pels historiadors, per la seva singularitat i significació, i altres boletes de sílex més o menys regulars, però presentant mostres dels cops donats en ésser utilitzades com a escultors o martells. Molts raspadors, algunes moles de mà de granet i nombrosíssims fragments d'altres. Els fragments de ceràmica, recollits tots pel doctor Vilaseca, són quasi tots llisos. Alguns presenten cordons en relleu amb cupuletes, i se'n dedueix la pertinença

al coll i boca d'un vas de dimensions regulars i de coll estret. Tots aquests reculls i d'altres de posteriors, són al Museu Municipal de Reus, aportats pel doctor Vilaseca.

Els materials arqueològics allí trobats, en na de les nombrosíssimes estacions de sílex, que es troben al Priorat, són semblants als trobats a la Conca del Brugent, exceptuant un raspador de sílex, que tant pot pertànyer al Paleolític superior com a una reminiscència o supervivència paleolítica en temps neolítics.

Figura humana esquemàtica

Aquest mateix any de 1933, féu un altra descoberta. Cap a la part nord i a un centenar de metres de la cova on es feren les troballes anteriors, descobrí el gravat d'una figura humana esquemàtica, sobre una roca. És un petit turó arenisc de forma primàtica triangular, d'uns 8 metres d'alçària i amb una base superior d'uns 7 per 4 metres. La figura humana recorda els dibuixos i les escultures neolítiques de representacions humanes estilitzades, segons afirma H. Breuil en «Roches gravés de la Peninsule Ibérique».

El cap és una clòtxina quasi hemisfèrica d'uns 10 cms. de diàmetre. El coll el representa un solc d'uns 8 cms. de llargària per 1,5 d'amplària. La resta del cos està constituït per un cercle més o menys regular d'uns 30 cms. de diàmetre, format per un solc de 2 a 5 cms. d'ample.

En aquest mateix bloc i al costat de la figura humana hi ha tres excavacions artificials amb forma de cassoletes. Les dues majors tenen l'una 55 cms. de llargada per 32 d'amplària i 20 de fondària, i l'altra

35, 17 i 27 respectivament. Totes dues ocupen el centre de depressions naturals de la roca. A l'una i a l'altra, com així mateix a la de dimensions més reduïdes, aboquen uns solcs acanalats, buidats artificialment a la roca, de llargària variable entre mig i un metre.

Altres gravats

Difícil fóra en poc espai, donar una descripció detallada dels nombrosos gravats que apareixen per les roques dels Rogerals, però farem una breu descripció de tots els més rellevants. En el primer d'ells, enfront de la Basseta Roja i damunt d'un bloc solitari, hi ha set clòtxines molt perfectament fetes, cinc de les quals van ajuntades per uns solcs acanalats amb línia recta; les altres dues que queden al seu costat, estan juntes per un solc. Damunt d'un compacte massís que hi ha a la part esquerra de l'Altar, es troba un gravat amb sis solcs acanalats que fan cap per dos costats a un solc central i queda tot el seu conjunt com una rama d'arbre molt original. Damunt mateix de l'Altar es troba un dels canals conductors d'aigua més llargs i fondos, que fan cap a una bassa molt ben feta. Al costat d'aquest solc es troba un gravat amb un hexàgon central i ramals irregulars cap als diferents costats, que canvien contínuament de direcció.

Entre l'Altar i l'altra roca del seu costat i dins del fons apareix un solc inclinat gravat a la pedra, que fa cap a dues clòtxines perfectament acabades, d'uns 12 cms. de diàmetre i 10 de fondària. Més cap al nord encara i uns 50 metres davall del Senyal de la Roca, apareixen tres clòtxines, impecables, amb uns solcs perpendiculars els uns, i els altres inclinats,

tot d'una confecció meravellosa. I davall mateix de tot això, i en un enorme bloc que hi ha a meitat de trajecte entre el cingle i la fondalada, es troben els gravats més originals de tots; n'hi ha un que descriu amb certa perfecció, tot a base de solcs, una cabra salvatge, d'una llargària d'1 metre i mig, amb les seves banyes, cap, potes, cos i cua. També s'hi troba junt aquí, una espiga d'uns 80 cms. de llargària per 40 d'amplària.

Sobre les cassoletes i solcs que condueixen l'aigua de la pluja, que són abundants per aquests llocs, hi ha diverses teories. És innegable un cert sentit religiós i espiritual, amb la pràctica mística de la recollida de l'aigua de pluja sagrada. Alguns donen encara un sentit més catastròfic a tot això, ja que volen fer veure que es recollia la sang dels sacrificis.

La Cova del Cap de Cabra

En unes exploracions posteriors efectuades pel doctor Vilaseca i concretament el 22 de març de 1953, va fer una nova descoberta. Feia anys que es parlava per aquí de l'existència en una cova d'un cap de cavall i ho deien els pastors, encara que cap no recordava exactament on era aquesta cova. Portat per aquest afany i amb ànim de trobar el cap de cavall, localitzà finalment la cova, encara que el que hi havia era un cap de cabra i no de cavall. La cova és relativament petita i sense cap mena de nom conegut i és davant mateix per la part de sobre d'un gran bloc, també ple de clòtxines.

En un conjunt està situada a 2 quilòmetres del poble, quasi al peu del Cingle dels Rogerals, a l'esquerra del Salt del Roig, que dona origen al Barranc

del Trenc, afluent del riu Montsant. La seva entrada es de forma triangular, originada per la superposició de blocs de conglomerat i arenisques rogenques, recolzats sobre la roca del macís conglomerat, que forma en tota sa extensió la paret esquerra o del sud-oest de la cova.

Està enfront el sud-est i encarada per complet al poble de Bellmunt, que de dins del seu interior es veu perfectament i és de planta allargada i triangular. A la cara frontal del bloc d'arenisca que fa de límit al fons de la cova, es troba la representació rupestre del cap de cabra que mira cap a l'esquerra. De la punta del seu morro fins a l'extrem de la banya, mesura 26 cms. i d'aquell al límit del coll determinat per l'esclatxa del bloc 21 cms. La banya és alta i corbada, doblegada cap al darrera i amb la punta un xic aixecada.

Segons la teoria del doctor Vilaseca, es devien utilitzar alguns solcs o clivells naturals, acusats o continuats artificialment, el mateix que l'entorn del front i el nas de l'animal. En el seu conjunt i ambient la imatge produeix el seu efecte i, sens dubte, de cap manera no s'atribueix edat prehistòrica a l'escultura descrita, sorprenent l'extrema raresa d'aquest gravat-escultura, com a cas únic conegut a la zona del nostre art llevantí.

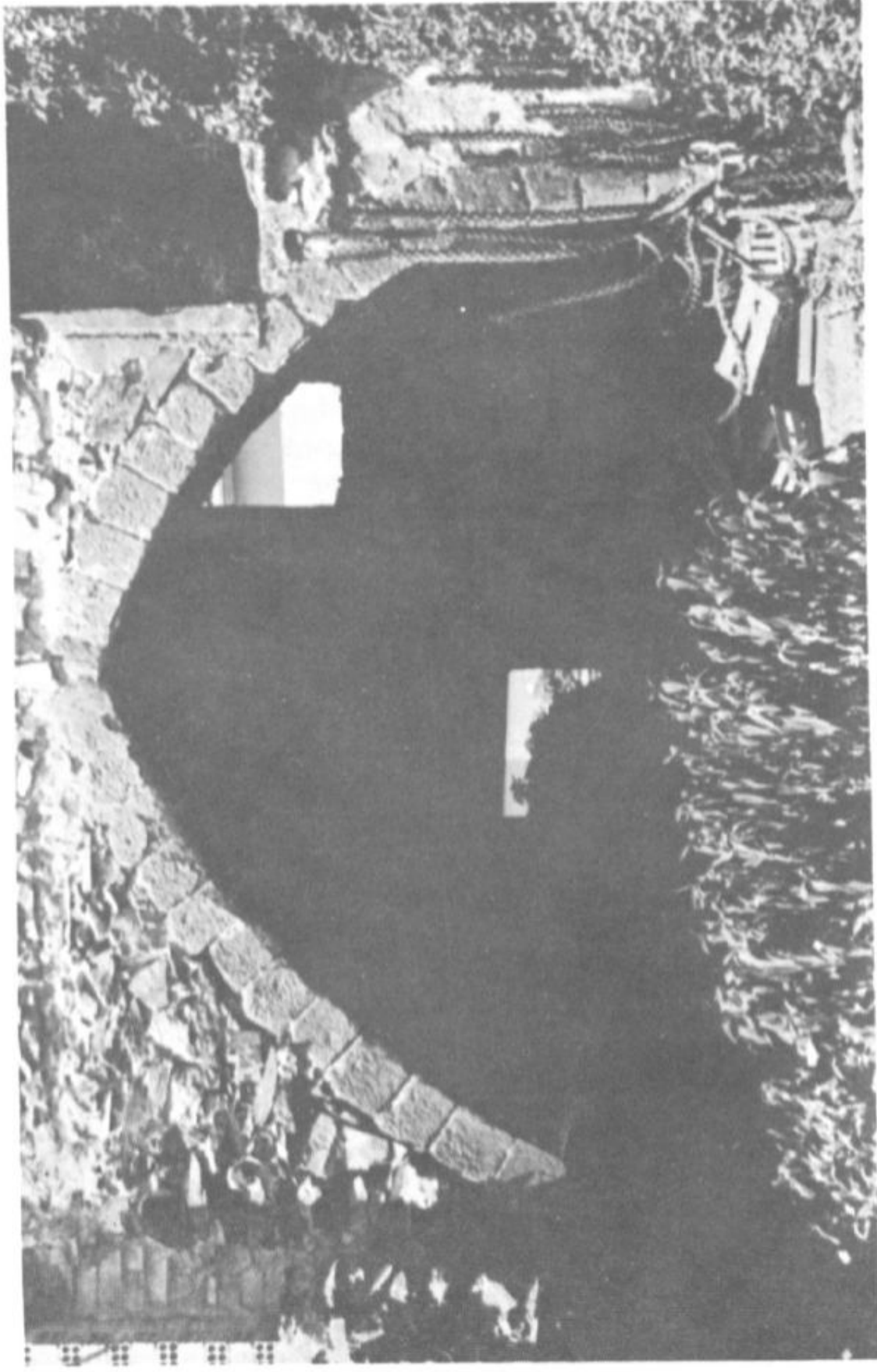
III. NOTÍCIES HISTÒRIQUES, FINS A L'EDAT MITJANA

L'origen del seu nom

Tot poble tant si és petit como si és gran, ha tingut els seus inicis i el seu origen. Si aquests orígens es remunten a molts segles endins, el més probable és que sigui difícil poder precisar dates amb una certa exactitud, i en tractar-se del seu nom, són rars els pobles que a través de la seva història, hagin mantingut la mateixa denominació sense deformacions i canvis substancials.

La nomenclatura dels pobles, obeeix sempre a un motiu concret, a un fet produït o posseït allí, que el diferencià dels altres llocs. LLOÀ no pot ser pas una excepció, i l'origen del nostre poble es remunta als temps posteriors a la Reconquesta, malgrat l'existència de l'home prehistòric, i el pas de romans i sarraïns, és difícilment demostrable que aquests assentessin rels com a poble.

Quin era i el per què del primitiu nom, dóna lloc a diverses reconsideracions, ja que són diverses també

Portal de la primitiva QUADRA DEL LLOHAR.

les versions que se'n donen, amb desconeixement d'algunes d'elles de l'autenticitat de la seva font. Uns diuen que el primitiu nom fou LLOBAR, terra de llops com fou sempre, ja que abans i després de l'existència dels primers nuclis formats, devien ser amos i senyors d'aquestes terres i acampar pels seus espessos boscatges. D'altres diuen que el seu nom era LLOAR sinònim de lloança o alabança, circumstància que diu molt a favor del caràcter de la seva gent, sempre hospitalària i correcta. També hi ha els qui afirmen, com Gras i Elias, que LLOÀ equival en català a LLOSERA o siga LLOSA, ja que aquests terrenys majoritàriament estan compostos per lloses pissarroses.

Si ens atenem als seus documents escrits, cap d'ells no fa referència al per què del seu nom, però els que apareixen escrits primerament són els de QUADRA DEL LLOHAR i degut que inicialment existien tan sols quatre cases, de les quals en queda en peu encara l'arc d'entrada, ample i acabat en punxa per la seva part superior, construït amb grans blocs de pedres. També apareixen amb més freqüència els noms de MASOS DEL LLOHAR, MASOS DEL LLOÀ i fins i tot MASOS DEL LOÀ, per més que aquestes diferenciacions podien ésser produïdes a deficiències d'escriptura.

Pas d'Almançor

Conta la tradició, escrita a més per un home que donà tota la seva vida en la reconstrucció del passat d'aquests pobles, com fou «l'Ermità del Mas Roger» que els moriscs arribaren a aquestes terres a mitjans del segle VIII, i que travessaren el riu Ebre pel Pas d'Ascó, que després es diria Pas de l'Ase, que era enfront de la ciutat d'Ibera. Seguiren després el camí

de les Aumadines i arribaren als Quatre Camins dels Peirons, i foren rebuts amb cordialitat per l'Abat del Monestir Genus-Deo, el patriarca Loysio (Llop) portant la imatge de Santa Maria.

Un altre grup d'ells, seguiren el camí de la dreta, passant pels llocs on s'assentarien posteriorment els pobles de Garcia, el Molar i Lloà, i ocuparen Gueta-Lupia (l'antiga Gueta-Phenos) avui Gratallops. Segons es conta l'amistat dels moriscs fou duradera, cosa que donà lloc a la suposició que uns petits nuclis d'ibers, sobreviscuts a l'ocupació romana, romanien encara per aquí.

Al seu pas construïren fonts on trobaven manantials d'aigua, i en les Damunt-roques lloarenques aixecaren la Font de Minfami, encara vivent avui i donant el seu raquet d'aigua. Així mateix al pas per Gratallops, en construïren una altra al peu del poble, avui dissortadament abandonada. Tal vegada una de les més greus preopacions d'aquell exèrcit, fou el d'anar trobant al seu pas aigua per beure, i per això mateix adecentaven les fonts naturals. Segons diu Emili Morera, l'any 895, s'endinsaren per la vall de Scala-Dei, fins arribar a la Serra de Prades, passaren el Francolí per l'Espluga i d'allí es dirigiren al Coll de Cabra, i es plantaren davant Gaià on els cristians estaven fortificats. No obstant la seva resistència, no aturaren el pas d'Almançor, el qual amb el seu exèrcit posa setge a la ciutat de Barcelona, el primer de juliol d'aquell mateix any 895.

Alliberament dels sarraïns

Quan el comte-rei Ramon Berenguer IV havia ja conquerit Tortosa i tota la vall de l'Ebre aigües amunt fins a Mequinença, enllaçant amb les forces

que de Lleida feren cap fins a Fraga, encara el rei moro de Siurana, voleiava l'estandard de la Mitja Lluna en aquell reducte i les seves rodalies. Per l'alliberament d'aquella fortalesa, segons document inèdit de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, quatre exèrcits cristians l'atacaren pels seus quatre costats, per tal de sotmetre l'altiva Siurana. L'exèrcit que ocupà aquestes terres, on encara no tenia arrels com a poble LLOÀ, anava capitanejat per Albert de Castellvell, qui amb els seus escamots avançava pel Coll de la Teixeta, i s'apoderà de tota la part del Priorat pròxima al riu Ebre, fins a donar el cop final a Siurana. Pels altres costats l'atacaren Ramon de Canagot, Claramunt, Plegamans, Cervera i Queralt.

En recompensa al seu esforç el comte Ramon Berenguer féu donació d'aquell castell i possessions de Siurana, les quals arribaren fins a la vora del riu Ebre, al baró Bertran de Castellet, home de la seva confiança, per tal que les poblés degudament, promettent als futurs pobladors els mateixos drets i llibertats que havia donat als de Lleida, per més que encara, no amb gaire proliferació, els musulmans hi estaven estesos.

Quan el rei Jaume I anà cap a reconquerir el Regne de València, s'emportà cap allà a molts cavallers aragonesos, que després foren premiats amb la donació d'aquestes terres prioratines, perquè les poblessin amb més intensitat del que ho estaven, i una conseqüència de tot això és la proliferació del cognom Aragonès.

La Baronia de Cabassers

Quan es fundà la catedral de Tortosa en temps del bisbe Gaufred, mort a Tortosa el 1165, entre els

grans donatius que se li oferiren, consta com a un dels més importants el fet pel Prior de l'Església de Val-Clara, Joan d'Organyà a l'any 1158, del seu monestir. Aquesta donació es féu amb motiu d'haver estat expulsats els sarraïns d'aquestes terres, i deixar ja per innecesària la presència del frares Premostratencs del Monestir de Val-Clara que abans s'havia dit Avinca-baver. L'any 1185, éssent bisbe de Tortosa, Pons de Munnells, es presentà una reclamació sobre la propietat del santuari, fent valer el bisbe l'acta de la donació de que Joan d'Organyà havia fet.

Del rei Alfons I obtingué el domini eclesiàstic per a la seva diòcesi i així el 9 de maig d'aquell any, donà carta-pobla als Avin-Cabassirs i a la seva posteritat. Regularment tot allò donà lloc a la fundació de la Baronia de Cabassers a favor del bisbe de Tortosa, el qual tingué sempre el títol de Baró de Cabassers, que governava i nomenava els batlles de tots els pobles de la seva demarcació, i era reconegut i respectat pel compte de Prades, duc de Cardona i de Medinaceli, i Jaume II d'Aragó.

La Baronia de Cabassers compregué inicialment ja, tots els terrenys on després s'assentarien amb més força com a pobles, La Figuera, Vilella Baixa, Lloà, La Bisbal i Margalef amb la capitalitat de Cabassers. En aquell temps tot el que més hi havia eren algunes masies disseminades per les collades més altes, que havien estat fortalises dels moros, però que a mesura que s'anaven engrandint com a pobles rebien els costums i usatges de l'Església de Tortosa.

Les Usances de la Baronia

Així fou com la gent d'aquells temps anava posant ordre. Els costums prenien peu i les institucions

redactaven les seves lleis, per tal que el poble les complís. Pot ser que fossin arbitràries, especialment en fer la diferenciació entre les persones, ja que a unes se les considerava posseïdes de tota mena de drets i privilegis, i a les altres tan sols plenes d'obligacions. Però per damunt de tot això, en el fons de totes les lleis, ja es veu un esperit de justícia i un fre contra l'atropellament.

La Baronia de Cabassers, dins la qual imperà sempre l'ordre i la justícia, sota la guia del seu senyor bisbe, redactà el 28 de gener de 1310 les seves Usances, que es conserven encara a l'Arxiu Municipal de La Figuera i que al peu de la lletra diuen així:

«Copia de les Usances de la Baronia de Cabacés fetes entre lo Sr. Prior de la Seu de Tortosa y dita Baronia essent ell Sr. de La Vila fet i firmat lo original als 28 Del Mes de Gener de l'any 1310.

Anno.Domini MCCCX°.quinta Calenda y llibre de les Usances de Cabacés.

Aquesta es memòria que fan los promos de Cabacés y de tot lo terme de les usances y de les costums q.ells y llurs antecessors han tingudes y usades y llurs Sros.en a elles observades y llurs antecessors del temps de llur menbransa com fins en aquest dia les quals usances los otorgades en Bn.de Jardí Prior de Tortosa ab consentiment del Sr. Bisbe y Capitol de Tortosa».

Llarguíssima és la descripció de la gran varietat d'usances i ordenacions de tota mena, sense deixar ni un cap deslligat. És curiós com s'hi classificava l'agressió corporal, des de la mà oberta, el puny tancat, la clàssica estirada de cabells, o si l'agressió pro-

duïa o no sang. Cada una d'aquestes actituds era penada econòmicament, i variava segons el seu grau la quantitat de sous a pagar, fins als assots a la plaça.

El robatori tenia el seu càstig, i també les paraules vils —sempre en tot temps tant a la palestra—, pròpies per això d'una manca de cultura entre la gent del poble. Tenia el robatori tota mena de graduacions i aspectes, ja que unes ordenacions eren contra el robatori dels fruits, contra la llenya dels arbres, furt de bestiar de tota mena i també el furtament d'abelles, ja que la mel n'era molt codiciada i la del Priorat de les més afamades per la seva aromatització.

El respecte a les termes era sagrat, i si algú treballant la terra o de la forma que fos n'arrencava alguna, havia tot seguit de donar-ne compte i posar-la de nou a presència dels veïns.

N'hi havia contra els que juramentaven en fals, que eren assotats a la plaça; contra els que tiraven pedres; contra els caladors de foc, contra els alcavots o encobridors d'amors il·lícits, i contra tota mena d'actes considerats injustos. Pot ser que algunes d'aquelles usances i ordenacions, apareguin en altres temps com a forassenyades, encara que en el fons de totes s'hi veu un esperit de justícia i unes ànsies d'imposar un ordre d'acord amb la mentalitat imperant.

El Delmari

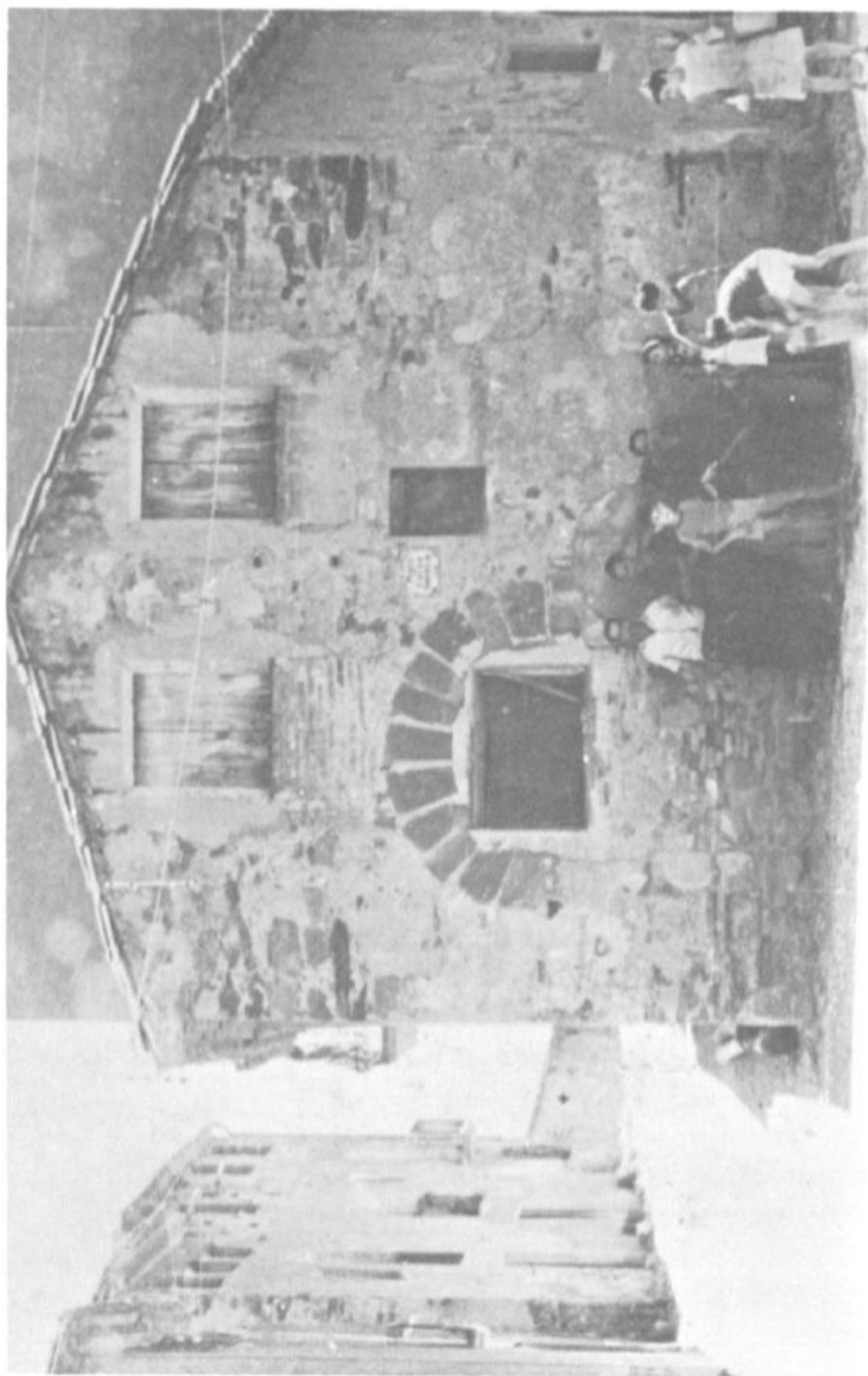
El delme era un tribut que el poble pagava als seus senyors, imposat per aquests i no per la voluntat pròpia de la gent, que s'aplicava a tot el que bellugava damunt la terra, des del safrà fins al mill dels ocellets. I prou bé que s'ho manegaven, per tal que els rics fossin encara més rics i els pobres, pobres del tot.

Aquest delmari es conserva encara i diu així:

«Copia del acte del delmari de la B^a.de Cabacés fet lo any 1.368.

Pmo.Item.de safrà al dotge q.. — Item de ciurons, quixes y pesols, llentilles, garrofes, herb o tant mun al dotge. — Item de verema ja veremada en la Vinya al honse. — Item de olives al honse. — Item.de faves, fesols, sebes, alls, porros, canem, lli et cog al honse. — Item de bestiar al honse. — Item.de pollastres donen un poll per cada casa. — Item.de Porsells al dec e que pusquen viure sens la mare. — Item per poll co y Roch o Vedell 5 dines. — Item.per mulats 8 dines. — Item.de vimens q. visi bons per a retTumye lo honse. — Item.dels blats donen delme integrament en pa. — Item. que si daltres coses es acostumat de pagar delme que daquells pague. Co es a saber de forment al dotse, Seguill, avena, pnis, Moresch, daxa, Mill al dotse».

En fer referència als delmes que s'acostumaven a pagar, demostra que no era aquella la primera vegada que s'imposava el tribut, i el que féu la Baronia de Cabassers en aquell acte, fou tan sols una reordenació dels delmes per a tots els pobles de la seva jurisdicció.

La vella Casa Ajuntament amb l'arc d'entrada a la primitiva església.

IV. FETS DE L'EDAT MODERNA

La primitiva Església i el seu patró Sant Miquel

Malgrat que el nucli que formaven les primeres cases nomenades MASOS DEL LLOHAR, no devien ser gaire nombroses, arribà un moment que ho foren el suficient com per construir-hi la seva pròpia Església, per més que alguna capelleta tampoc no els devia faltar. I això fou l'any 1558, que encara que dependent de la Justícia de La Figuera, els veïns eren organitzats, ja que la fe que arrossegaven dels seus avantpassats els féu llençar-se a la tasca d'aixecar sa pròpia església. Davant la petició dels veïns al bisbe de Tortosa, amb decret de 12 de setembre de 1558, autoritzava la construcció de l'església de Sant Miquel Arcàngel, que era el patró del poble. Aquest bisbe de felicitosa memòria per als lloarencs fou Ferran de Loazes, un dels més grans que tinguè el bisbat, que havia estat Inquisidor apostòlic de Catalunya i bisbe d'Elna i Lleida. Molt devia ser el sacrifici d'aquella gent,

sense mitjans, que devien tallar i baixar dels Rogerals, tots aquells grans blocs de conglomerats rogencs, que formaren els arc i portalades de sa pròpia església.

En aquesta església hi havia els altars de Sant Miquel Arcàngel, patró del poble, i el de la Verge del Roser, ja que tots dos són anomenats en diferents escrits. Se sap també, que s'hi efectuaven els enterraments, ja que en els llibres de la parròquia, sempre es fa referència al «fossar de l'església de Sant Miquel». En un dels enterraments allí efectuats, fa referència a haver-se fet al davall del cor, cosa que també justifica la seva existència.

Per un nou decret de 13 d'abril de 1576, firmat pel bisbe de Tortosa Dr. Punter, va concedir als habitants del lloc dels Masos de Llohà, el precepte d'administrar els sagraments.

Segons referències dels més vells del poble, diuen haver sentit dir als seus avantpassats que en aquella primitiva església, no hi havia campanar ni campanes. Es pot justificar que aquesta teoria és errònia, ja que en un antic document amb motiu de la concessió de la S. S.^a Relíquia del Lignum Crucis, el 18 de març de 1762, diu que en aquell acte es tocaren les campanes congregant davant l'església tot el poble.

Quan els pobles s'iniciaven com a tals, una de les tasques preponderants, era la d'elegir el seu sant patró, i aquest havia de tenir alguna relació amb el sentiment d'aquella gent. El poble lloarenc, en els seus primers temps, després de la Reconquesta, cercà Sant Miquel Arcàngel com al seu patró.

Per tota la vora del riu Montsant van créixer uns pobles, que convivia encara amb alguns sarraïns que per allí quedaren i ho feren pacíficament. Aquests pobles foren Llohà, La Vilella Baixa, La Figuera, Ca-

bassers, La Bisbal i Margalef, tots ells de la Baronia de Cabassers. Com sia que els moriscos veneraven Sant Miquel i la Verge Maria, Lloà i Margalef elegiren Sant Miquel, i Cabassers i La Bisbal la Verge Maria. A La Figuera s'elegí Sant Martí que fou un guerrer i que també era venerat pels moros, com a La Vilella Baixa Sant Joan Baptista.

Els camins reials

Els poblets per més que en aparença quedaven aïllats, tenien tot un ventall de camins que els comunicaven els uns als altres, camins que tenien nets i acondiciats, ja que també s'imposaven unes severes mesures per a la seva conservació. El poble lloarenc en tenia una bona ramificació, ja que fins hi havia pobles on es feia cap per tres camins diferents.

Cap a Gratallops sortia el camí reial, que era el que tirava avall a la sortida del poble, travessant el Pas del Riu, i pujant dret amunt cap a la propera vila; també hi feia cap el que tirant pel Saltet, baixava cap a la Planeta i amunt pel camí del Xiprer. En direcció a la Vilella Baixa en sortien tres; el principal d'ells era el Camí reial de les Bassetes, que s'ajuntava en aquell lloc amb el que baixava de La Figuera i el que venia de Garcia i El Molar; els altres dos de La Vilella Baixa, eren el Camí del Mig i el del Riu.

Del poble en sortien dos ramals que s'ajuntaven també a la sortida i feien cap als Dos Rius, lloc on es trobaven els de Gratallops a Móra i Falset.

Un dels més vells i anomenats, era el de Cabassers a Garcia que passava per la Basseta Roja, a un quart d'hora del poble, i pel qual passaren en les diferents guerres, moltes columnes de guerrers.

Pas de Felip II

Segons ens conta Emili Morera, a «Tarragona Cristiana», el gran rei dels espanyols Felip II, sortí de Barcelona en direcció cap a Tarragona, el dia 8 d'abril de 1564. Anava acompanyat dels seus fills i de la seva germana Maria, casada amb Maximilià II, Emperador d'Alemanya. Arribaren tots a Tarragona el dia de Dimecres Sant, on passaren el Dijous i Divendres Sant. El Dissabte Sant, se n'anà cap al Priorat, ja que era molt devotíssim de la Cartoixa de Scala-Dei, a favor de la qual havia atorgat molts privilegis, i es va hostatjar en aquella Reial Casa el dia de la Pasqua de Resurrecció d'aquell any 1564. Assistí al Cor a Tèrcia, Missa Conventual, Vespres i Maitines, va dinar amb els monjos en el refectori, i envià a cercar peix a la costa, però degut a la mala mar regnant, no pogueren complir el seu desig.

Celebrada allí la Pasqua, baixà per la vall de Scala-Dei en direcció a les Vilelles, seguint el Camí de les Bassetes fins a Garcia i Móra d'Ebre, i d'allí riu avall fins a Tortosa, amb tot el seu sèquit. Per més que en l'Arxiu de la Parròquia —ja que potser no arriba tan enrera—, no es troba cap referència a aquest pas, el cert és que Felip II, un dels més grans reis, va passar per les terres lloarenques i ho féu precisament, pel mateix pas on ja havien passat i estat aposentats els homes de la prehistòria.

Rebellió de Catalunya contra Felip IV

La nefasta política del Comte Duc d'Olivares al servei del monarca i els abusos que les seves forces feien per tot el territori català, ja que aquells mercenaris anaven acompanyats per les seves famílies

a qui a més de la seva manutenció, havien de donar allotjament, precisament tan sols les classes pobres, ja que la noblesa i la clerecia n'estaven exclosos, féu aixecar tot el poble enfurismat, el 7 de juny de 1640, en una guerra que fou cruel i llarga.

La guerra així començada, s'escampà per tots els nostres pobles, i contínues foren les exigències i sacrificis que se'ls imposaren. Els monjos de la Cartoixa de Scala-Dei, estaven al costat de la causa catalana i d'allí s'organitzava la lluita i l'atac contra les forces reialistes, moltes vegades concentrades a la part oposada de l'Ebre.

El 8 de juny de 1641, des de la Mongia de Scala-Dei, el Prior Fray Hieronym Martí, dóna una ordre a tots els pobles del Priorat, conservada encara a Casa Piqué de Gratallops, que diu entre altres paràgrafs, els següents:

«És arribat avui dissapte a esa casa Agustí Campedrón, tinent de mestre de carrg. hi me ha notificat per ordre del Sor. Diputat Militar, ve per tota esta terra pera fer nova lleva de gent per acudir al Coll de Balaguer, ademès de la que dies passats enviaren, per tenirse noticia certa de que per la part de Tortosa, ve gran socorro de soldats Castellans, Aragonesos y Valencians, en número de 8 mil infants y 500 cavalls, amb intent de romprer per lo coll de Balaguer... Es forsos fer les lleves tan numeroses com fa per totes parts aon pase, puix aventli representat la vostra pobresa y de tots els llocs del Priorat, se acontentat que per ara noi vaje mes gent de la que ana lo altre dia, però per quant estant en lo Coll de Balaguer aont no tenen pa, vi, ni aigua, me ha deixat ordenat vos

manas com en la present vos mano, que sens dilació alguna doneu ordre que ab las cavalca- dures, serà menester proveir a dits soldats del Priorat de les dites coses necesàries per son sustento y en particular de aigua per estarne alla molt faltos... Per negociar esta cosa vos jun- tareu demà Diumenge en Torroja a consell ge- neral dats en aquesta Cartoixa de Scala-Dei a 8 de Juny de 1.641. Fra. Hieronim Martí».

Posteriors ordres en sentit anàleg es troben també escrites, però el cert d'aquella lluita i d'aquell anhel de llibertat, és que els pobles prioratins i posterior- ment tot Catalunya, caigueren baix l'opressió de Fe- lip IV.

Els forns de coure pa

Tot el pa que en primitius temps es menjava dins el poble, era de collita pròpia, i el seu blat el molien en els molins del poble, que eren el Molí del Saco i el Molí del Pinyol. La farina s'amassava per les cases, puix, totes tenien la pastera pròpia i es por- tava a coure als forns del Comú.

A l'any 1731 a les Masies del Llohar, depenents del terme de La Figuera, hi havia dos forns per al seu proveïment i consum, que pagaven els veïns amb quatre sous de moneda barcelonesa. Com que aquells forns s'havien fet vells i no podien atendre les neces- sitats de la població cada dia més nombrosa, el Síndic Joan Gibert, en nom de la comunitat que representava, es dirigí al bisbe de Tortosa, demanant la construcció d'un forn nou, ja que molta gent havia d'anar a coure el pa fora i tot allò portava moltes dissensions dins el

poble. Li demanà llicència, ja que tots els particulars s'obligarien a coure el pa en aquell forn, pagarien la puja i l'aplicarien per a l'església que tenia la invocació de Sant Miquel Arcàngel i per l'almoïna de la Missa, i que pagarien els quatre sous de reconeixement de dita Jurisdicció de la V.^a M.ª de la Mitra.

El Batlle de Cabassers informà sobre aquest memorial, havent oït abans al de La Figuera, que fou firmat per «Juseph Gibert Balle de Chabaces».

El senyor bisbe contestà amb aquest encapçalament: «Nos Don Bartholomé Camacho Madueño, por la gracia de Dios y de la Sta. Sede Appca. Obispo de la Ciudad de Tortosa...». Diu en el seu contingut que dóna permís als veïns del lloc de Lloà, de nostra Baronia de Cabassers, de construir el forn i que del seu producte, hi haurà una còngrua proporcionada, per al manteniment del nou vicari, i que tots els veïns queden obligats a coure el pa en aquell forn, sota el cens anual de quatre sous de moneda barcelonesa a pagar el dia de Sant Joan del mes de juny. Fou redactat aquest document a Tortosa el 6 de març de 1748.

I amb la construcció d'aquest nou forn, la gent ja no hagué de marxar més fora del poble per coure el seu pa, i pogueren amb ell mantenir el nou i primer vicari.

Nomenament del primer vicari

L'església del poble lloarenc a pesar que ja portava segles d'existència, no tenia vicari propi i oficiava el que el rector de Cabassers enviava per fer-ho a La Figuera i Lloà, tot i que aquesta darrera població formava part del terme de La Figuera, però del

Església de Sant Miquel.

seu Ajuntament en formava part un Síndic nomenat pels Masos del Lloà. Com que aquests anaven creixent i l'assistència als fidels no podia fer-se degudament, damanaren al senyor bisbe de Tortosa, que juntament amb la construcció del nou forn, es fes el nomenament d'un vicari, que ells mantindrien amb el producte del forn.

I així ho féu el senyor bisbe amb el mateix decret de 6 de març de 1748, amb el nomenament de Mn. Pere Masip Solé, fill de Cabassers, com a primer vicari de l'església de Lloà. Un home jove, amb aspiracions de renovació i sempre de superació. Provenia d'una família de Cabassers; el seu pare es deia Joan Masip Alzamorra, peraire d'aquell lloc, i la seva mare Josepa Solé de La Figuera, descendent d'un tal Martí Solé.

Com a primera actuació es féu càrrec del Racional de Misses i Aniversaris, i en féu un de nou amb data 13 de juliol del mateix any. El seu esperit de treball i la seva vocació, el portaria a donar un nou impuls a la vida del que seria ja definitivament per sempre el seu poble.

La nova església

Com que la primitiva església s'havia quedat petita, ja que els fidels del poble eren cada dia més nombrosos, el vicari Pere Josep Masip els animà a tots, per tal de llençar-se a la dura tasca de la construcció de una nova església.

Amb llicència i permís del senyor bisbe de Tortosa, Bernardo Velarde, el 22 de juliol de 1777 es posà la primera pedra a la nova església i amb un esforç gegantí de tot el poble se n'aconseguí, amb dos

llargs anys, l'edificació. L'empresari d'aquesta nova església era un tal Manuel Monté, i durant els dos anys de la seva estada al poble, amb la seva família, tingué la mala sort de morir-se-li dues filles que es dien Úrsula i Maria Anna, que foren enterrades allí.

Aquesta església, igual que l'anterior fou dedicada a Sant Miquel Arcàngel, patró del poble, espaiosa i de sòlida construcció. A l'altar major, junt amb el Sant Patró, hi havia Sant Agustí i Sant Gregori, i s'instituí que el 30 de setembre de cada any, es tregués amb processó la imatge de Sant Gregori, amb la benedicció de l'aigua de Sant Gregori, com a record que el 25 d'abril de 1788 es tregué a genollons per devoció, demanant la fi d'una epidèmia d'oruga que devorava els ametllers.

Les confraries

Les confraries ja venien funcionant, encara que d'una forma vaga i poc efectiva, però el nou vicari Mn. Pere Josep Masip hi donà vitalitat i organització. El 1er. de juny de 1749, Pere Joan Estevell, sagristà de Sant Miquel, li lliura els comptes de la Confraria, amb l'inventari de tot el que hi havia, i és reorganitza de nou.

A primers de l'any 1753, es dirigiren els veïns al bisbe de Tortosa Bartolomé Camacho, a demanar permís per a la fundació de la confraria de la Mare de Déu del Roser, sempre molt venerada per ells, ja que tenia altar propi a la primitiva església. Aquest permís fou concedit el 2 de febrer d'aquell mateix any, i vingué personalment a fundar-la Fra Hilarió Omella, religiós franciscà, que féu unes llargues predicacions i tota mena d'actes religiosos. Es feren tots els nome-

naments dels càrrecs pertinents i hom en redactà tota la reglamentació.

Aquesta devoció a la Verge del Roser, ens la testimonia la troballa feta d'una imatge de la Verge molt antiga, tallada en fusta i que aparegué sepultada entre enderrocs a la nova església, amb la casualitat que en enderrocar el que havia estat antiga església, aparegué en mig d'una paret una capelleta, que per les seves mides i estil, podria ésser fàcilment, la que en el seu temps acollí aquella imatge de la Verge del Roser.

De totes les devocions dels fidels del poble lloarenc, pot ser que la que més estigués clavada dins el cor i sentiment d'aquella gent, fos la de les ànimes del purgatori, i per això mateix no podia mancar-los la Confraria de les Ànimes. El primer escrit data del 15 d'abril de 1743, fet i signat per Joan Gibert, i no se'n troba cap més fins al 1748 en què el nou Vicari la reorganitza i li dóna nova vida.

Tambè organitzà la Confraria de Sant Domènec, que era el co-patró del poble i que com les altres pren nova vida i efectivitat. Res no s'oposa a l'espiritualitat d'aquell home.

La «Llavó de Pietat o Pensió de Blat», com així se l'anomenava, venia funcionant feia ja molt temps, per més que els primers documents escrits daten de l'11 d'abril de 1734, i consistia en el fet que el Comú de l'església donava la llavor per sembrar als seus fidels i aquests havien de correspondre a la collita amb la donació d'una quantitat de blat, d'acord amb la llavor rebuda.

V. HISTÒRIA CONTEMPORÀNIA

La Guerra de la Independència

Quan el 2 de maig de 1808 es produïa a Espanya l'aixecament contra els francesos, arreu es mobilitzaren tots els ressorts a l'abast per a la lluita. Pels pobles del Priorat com es féu per tot Catalunya, s'organitzaren de nou els somatens que havia dissolt Felip V. Lloà no tenia encara Ajuntament propi i era representat al de La Figuera per un Síndic, que era llavors Josep Sabaté. Durant aquesta guerra fou quan Lloà aconseguí el seu Ajuntament capitanejat per Josep Piñol Morell com a Batlle i per Josep Sabaté, com a Regidor Degà.

Els Somatens de tots els nostres pobles es concentraren a l'Ermita de la Consolació i marxaren cap a la defensa dels assetjats de Girona. Totes les Confraries del poble, donaren incondicionalment els seus diners per comprar queviures i armament. Per la Junta Superior de Govern de Tarragona, s'ordenà

que part de l'or i argent, tant de particulars com de l'església, fos lliurat als Monjos de Scala-Dei, que en foren nomenats recaptadors.

El poble lloarenc fou ocupat diverses vegades per uns i altres, i tots, al seu pas, exigien al poble el que no tenia. A finals de juliol de 1810, O'Donnell amb el Cap d'Estat Major, Mariscal de Camp Lluís Wimpffen, ocupà tots els pobles del Priorat sens resistència. A primers de març de 1811 una columna de francesos capitanejada pel general Ficatier, ocupa altra vegada aquests pobles, després d'haver-ne vençut els guerrillers, i ho saquejà tot al seu pas.

El 26 d'aqueix mateix mes, la columna volant de Manuel Fernández Villamil, atacà aquí una columna de francesos que es dirigia cap a les Vilelles, i manà el Capità Bonet amb 400 infants, que els tallés el pas. Els francesos en veure's sorpresos es situaren a l'ermita de la Consolació, i després d'una dura lluita i de l'arribada de reforços francesos, els nostres hagueren de retirar-se cap a Torroja, però havent deixat per aquella collada 340 francesos morts.

Els somatenistes lloarencs, junt amb els de La Figuera, prengueren part activa en el Bruc, Montblanc, Almenar, Prades, Montsó i Pomar, com així mateix en altres llocs.

Moltes altres gestes es produïren per aquí, però el cert també és, que una misèria espantosa es féu mestressa de la situació, compensada tan sols moralment, per l'enderrocament de l'invasor.

Primera Guerra carlina-liberal

La guerra ha estat sempre cruel i despietada. Però quan aquesta ha arribat a un límit d'arrauxament, ha estat quan s'ha produït entre germans d'un ma-

teix poble. Per uns motius tan sols ideològics que feia temps que s'arrossegaven, deguts a la pretensió de la Corona per Don Carles, a qui la Llei Sàlica tregué de les mans, i amb la mort final de Ferran VII, feren tots aquests fets, que aquella lluita ja iniciada, s'extengués per tot arreu amb més força.

Els carlins que lluitaven fora de la llei, hagueren de llançar-se cap a les muntanyes, i fer guerra de guerrilles, i en els pobles, degut a la seva incultura, era fàcil manipular-los per les tendències en lluita.

Quan aquesta arribà aquí fou l'any 1834, i era llavors batlle del poble Josep Llorens de Casa Sevè. Un home que amb bona voluntat, es va veure impotent per posar ordre i pau al poble, dividit aquest pels partidaris de Don Carles i pels liberals.

Amb ànim d'ocupar tots els pobles del Priorat i recullir els que es volguessin allistar a la seva causa, que ja estaven preparats per fer-ho, el 8 d'abril de 1834, Carnisser amb 1.500 homes creuà l'Ebre per Móra, amb Joaquín Quílez i Ramon Cabrera. La Milícia Urbana de Falset, volgué tallar-li el pas, però arribà tard i fou dispersada, i deixà molts morts davant els carlins, però pogué alliberar-se miraculosament el seu Capità, Josep Fort de Falset.

De Lloà sortiren molts voluntaris per incorporar-se a l'exèrcit carlí, i degut a la rapidesa amb què es desenvoluparen aquells fets, molts d'ells ni tan sols pogueren arribar a incorporar-s'hi, ja que els carlins davant la presència de la Milícia Urbana de Porrera, hagueren de passar ràpid, tot i havent fet nit a Falset.

Foren perseguits fins a la Cartoixa de Scala-Dei on passaren la següent nit, i finalment derrotats per la part de Lleida. Alguns dels voluntaris lloarencs pogueren retornar cap a casa seva i altres foren de-

tinguts, i com a càstig foren embarcats cap a Cuba, cosa que equivalia a una mort segura.

Per tots aquells fets aquí produïts, foren embarcats 400 carlins cap a Cuba, i encara que de Lloà exactament no se sap quans en prengueren, foren nombrosos els conduïts a la mort.

D'entre els detinguts i embarcats, amb dades tretes de l'Arxiu Parroquial, es troben en Pau Sabaté de la Plaça, Pau Sabaté de l'Era, Joan Musté, Llorenç Llorens, Francesc Roigé, Josep Escoda, Josep Sabaté el «Txavo» i Francesc Sabaté. Davant aquell greu fet d'arrençar de les seves famílies, per sempre, tants lloarencs, en el poble el pànic fou imponent, tant entre carlins com entre liberals. La brutalitat i la deshumanització eren el signe dels vencedors, immunitzats i insensibles a la tragèdia i al dolor del altres. Abans de finalitzar aquell any 1834, d'aquells vuit —sabadors—, embarcats de Lloà, quatre ja havien mort, víctimes de tracte inhumà i de privacions, i els restants ja no tornarien mai més.

Una de les moltes víctimes d'aquella guerra, fou l'oficial reialista Josep Musté Masip, conegut aquí en el poble pel «Torróner» de cal Fuent. Aquest lloarenc es passà dels liberals als carlins, i una severa ordre de captura en 1833 queia damunt seu i un altre oficial, Joan Rebull de Cornudella, que es passà amb ell. No se sapigué què se'n féu, ni quina fou la seva mort. Tan sols aparegué mort el 25 de novembre entre els termes d'Alfara i Paüls, ja que així ho comunicà el rector d'Alfara, Julià Aliaga, certificant la seva mort.

Un altre que morí en tràgiques circumstàncies fou un tal Jaume Saco, fill del poble i casat amb Mariana Escoda. Aquest fou afusellat públicament a la plaça de Benifallet el 10 de gener de 1837, per les

forces del comandant, Domènec Vidal, ja que se l'acusà de traïdor i defensor de la causa carlina. Molts d'altres moriren d'una forma o d'una altra, defensant carlins o defensant liberals, però el més tràgic d'aquella lluita, era que es feia entre germans, enverinats tots per un exacerbant idealisme. Una vegada acabada, després de set anys, alguns retornaren a casa; els liberals ho feren tot seguit i els carlins hagueren d'esperar l'indult i la humiliació.

Segon enfrontament

Encara que la rancúria no s'acabà mai, i que les lluites esporàdiques i els nous intents d'enfrontament també es prodigaren sovint, la guerra entre germans començà de nou en 1872, encara que moguda per altres cabdills, però sota la bandera del mateix idealisme. Ara ja no era Carles V, sinó Carles VII qui capitanejava els insurrectes carlins. La proclamació de la I República l'any 1873 en plena guerra, vingué sota uns aires renovacionistes, i no com a conseqüència de l'enfrontament, sinó seguint un corrent inaturoble, però que ràpidament es consumiria per si sol, ja que en contra tenia els carlins i els alfonsins, i les escissions entre els mateixos liberals, que contribuïren al seu enderrocament, que es produí el 2 de gener de 1874.

Pocs dies després d'aquella desfeta, es produïren a Lloà uns fets, que foren el preludi d'una llarga i angoixosa guerra, i que contribuïrien finalment, a un obstinat, llarg i antagònic enfrontament. Uns fets que quedarien gravats per a la posteritat. Pels liberals, seguidors d'una República claudicada ja, seria allò un gran triomf, més moral que material, i pels car-

lins encara que en aquells fets no aconseguissin el que anhelaven, que era l'ocupació del poble, en altres fets posteriors humiliarien els liberals, prenent presoners del poble a un nombre molt elevat dels seus homes.

Pot ser que aquells fets no quedessin del tot clars, ja que segons les versions d'uns i d'altres, difereixen substancialment, encara que se'n treuen unes conclusions prou clares. Prendrem com a base la que escrigué Agapit Porqueres, un home liberal de cap a peus i apassionat per la seva causa.

El 12 de gener d'aquell any 1874, el poble de Lloà fou venut als carlins per obra de Josep Escoda del mateix poble. El que capitanejava aquelles forces carlines era Josep Agramunt, capellà de Flix, i anaven amb ell els carlins del poble Josep Escoda Perí, Josep Sans i Josep Escoda Sans. Per mitjà del tal Escoda Perí, un centenar de carlins s'amagaren dins la casa de Vicent «Xanguet», quedaren el restants dos-cents setanta, a la finca Solteta de casa Piñol, amb la intenció d'entrar tots al poble, en el moment que pels de dins els fos obert el portal.

Però a la matinada d'aquell mateix dia, i marxant cap al treball Llätzer Sans, voluntari local, s'adonà del rastre fet pel pas dels carlins. Tot seguit reculà i es trobà amb Antoni Roigé, Antoni Sedó i Federic Saco, tots també voluntaris que se n'anaven cap al treball i els digué: «Nois, sospito que els carlins estan amagats dins el poble». Tot seguit se n'anaren a avisar als del poble. Però Antoni Roigé els digué: «Anem a veure si són a casa de la meva tia», i arribant a la seva porta, sortiren els carlins i els intimidaren a la rendició, però ells s'escaparen cap dins al poble. El sentinella que hi havia al campanar, un tal Jaume Saco, voltejà tot seguit les campanes i el poble es re-

voltà. Després de més d'una hora de tiroteig, els carlins marxaren com pogueren del poble, cridant «Visca Carles VII».

Aquella gesta dels liberals, durà ja per sempre, ja que la diada del 12 de gener seria celebrada per ells, com una festa major, amb el nom de «La Sorpresa».

Mes aquesta narració no parla, de com els liberals martiritzaren un soldat dels carlins fins donar-li mort. No cal aprofundir en aquest cas de circumstàncies desagradables, produïdes en moments d'ofuscament.

Però els fets no s'acabaren aquí. El primer d'octubre d'aquell mateix any, aparegueren per Les Solanes, Josep Escoda Perí, amb tota la seva partida, i prengueren pres cap a Flix, Josep Piñol, «l'Hostaler», amb l'exigència d'una compensació en duros.

El primer de desembre següent, a les cinc de la tarda, es tornà a presentar Josep Escoda junt amb el «Nen de Prades», un important cap carlí, amb uns setanta homes armats, per la partida del Salt del Roig, fent foc contra el mòbils de Lloà, els quals es retiraren cap al poble on la força de voluntaris, els feu escapar de nou cap a La Figuera.

Instaurada ja la monarquia d'Alfons XII, dos mesos després, concretament el 3 de març, intentaren els carlins una operació general en diferents llocs. A Lloà a les set del matí capitanejats per Jaume Escoda i Isidre Estivill, sortiren pel Mas del Basté i uns altres pel Coll de la Roda. Josep Pallàs i els seus homes a Garcia. A La Vilella Baixa actuava la partida de l'Espasa de Cabassers. A Gratallops una altra partida. A Cornudella i Poboleda, el Nen de Prades.

Agafaren presoners tots els homes que trobaren pels camps i, amb les seves cavalleries, se'ls emportaren cap a la Palma d'Ebre i cap a Flix. Els preso-

ners de Lloà, una vegada a la Palma, Escoda els escollí i en deslliurà algun, prenent els altres com a ostatges cap a Flix.

S'oficià als pobles, per mitjà del Capellà Diaz, que era el Cap principal, que lliuessin armes i municions, que deixarien als presos, però els pobles contestaren negativament. El 5 del mateix mes se'ls emportaren cap a Corbera i d'allí a Gandesa on els tancaren a la presó. De Lloà en tenien 54 de presoners, però en deixaren anar molts, quedant-se tan sols amb 15 i 6 animals, a la cura del capellà de Cal Jaumet, Jaume Escoda.

Els presos eren Miquel Perera, Miquel Bartolomé, Miquel Geroni, «lo vell Pepo», Severí Tarragó, Carles Gibert, Quiel, Josep Abelló, Ramon Quiquet, Josep Roigé, Pera, el fill del Nofre i Francesc Sentís Monget. S'escampà la notícia que els afusellarien tots, i fins i tot que el capellà Jaume Escoda, els havia dit si volien confesar-se. Més aquella notícia era infundada i l'afusellament no arribà, i després d'exigir-los forta despesa econòmica, el 23 d'abril els posaren a tots en llibertat, i feren l'arribada al poble el dia 25, quedant-se no obstant això Miquel Bartolomé, «lo Geroni» i 5 animals.

El 24 de juny diada de Sant Joan, foren rescatats tots els presos, que eren al Castell de Miravet, pel Capità General de Catalunya, Arseni Martínez Campos, general alfonsí.

Qui guanyà en aquelles lluites? Qui tenia raó o culpa? Tots perderen prou. Els uns els éssers més estimats, i els que menys una part important dels seus béns. I el que menys es discutia, era la raó o la culpa. Era un engegament ideològic que els separava, ple d'odis, de rancors i d'afany de venjança.

Evolució de la població

Per més que no es pot posar en dubte la continuïtat del poblament en tots els diversos períodes, manquen dades quant a la seva intensitat. Tot i havent-hi algunes estadístiques sobre fogatges, són aquestes bastant generalitzades sobre diverses àrees, i no massa ben especificades sobre llocs concrets. Però els fets històrics desenrotllats, i les moltes dades de l'Arxiu Parroquial, ens donen una certa seguretat, de forma ja més concreta a partir del segle XVI.

La primitiva Quadra del Llohar, amb els seus quatre grans casalicis devia donar acollida tan sols a uns 25 ó 30 habitants, el segle XII, prescindint de si quedava algun petit reducte per algun lloc, escampat. La posterior evolució de la població, d'acord sempre amb el seu creixement i les masies escampades pel terme, ens la situen sobre uns 150 a 200 veïns entre els segles XIII i XIV. En els segles XV i XVI, que ja es construí l'església pròpia, es pot arribar molt bé als 250 habitants.

A partir d'aquí hi ha dades més certes a l'Arxiu Parroquial, arribant al segle XVII i mitjans del segle XVIII a unes 250 persones, i la pujada grossa la fa entre 1750 a 1850 en què la població augmenta sobre el mig miler d'habitants sobre els que tenia. Veiem doncs, l'evolució de la població lloarenca durant aquest període de cent anys.

Naixements

Cal notar l'avenç que experimenten els naixements de la població, que començant sobre uns 5 per any, acaba passant de 20. Neixen en total 1.541 veïns des

de 1750 a 1850, amb una població efectiva de més de 700 habitants.

D'aquests nascuts al poble, es troben fins a 67 cognoms diferents, dels quals tan sols els 25 primers en són els veritables descendents.

El número 1 és el cognom Sabaté, amb 329 nascuts. Segueixen després així: 2, Llorens amb 166 nascuts; 3, Piñol amb 114; 4, Bartolomé amb 101; 5, Gibert amb 95; 6, Jardí amb 88; 7, Escoda amb 72; 8, Sentís amb 64; 9, Tarragó amb 62; 10, Roigé amb 47; 11, Olivé amb 36; 12, Musté amb 33; 13, Perera amb 32; 14, Cubells i Saco amb 28; 15, Estivill i Grau amb 23; 16, Sans i Vellvé amb 17; 17, Abelló amb 16; 18, Ferré amb 14; 19, Alentorn i Ardèvol amb 10; 20, Anguera i Sedó amb 9; 21, Rebull amb 8; 22, Barbarà amb 7; 23, Mestre i Porqueres amb 6; 24, Prats i Serres amb 5; 25, Munté, Masip, Ripoll i Hernandez amb 4; 26, Muntaña, Martí, Bargalló i Viñes amb 3; 27, Puig, Nogués, Margalef, Llevaria i Serra amb 2; i finalment en el 28 lloc, Aguiló, Baptiste, Peris, Salsench, Valverdú, Fusté, Castellví, Folch, Franquet, Vernet, Malet, Navarro, Ximenes, Ventura, Cañasperal, Cervera, Llobet, Mora, Bartolí, Juncosa, Monreal, Vidal i Aloy amb 1.

És curiosíssim l'increment del cognom Sabaté i pot considerar-se com un dels principals i veritables descendents del poble i encara que de tant en tant n'apareix algun escrit Sabater, la realitat és que obeeix a deficiència d'escriptura, ja que aquests pocs, queden després rectificats. I en quan al cognom Piñol, tots estan escrits així, ja que ni tan sols se'n troba un amb la forma del català Pinyol.

Defuncions

En el mateix període de 1750 a 1850 les defuncions són tan sols de 1.026, cosa que ens dóna el gran increment de la població, i veiem disortadament que d'aqueixa xifra de morts, n'hi ha 543 de pàrvuls i tan sols 483 de majors. Tenint en compte que els primers no passaven dels 7 anys, i que si hi haguessin altres dades dels morts entre 7 i 11 anys, fóra encara més atterradora la xifra de la mortalitat infantil. Les seves causes foren manca d'assistència, tant sanitària com de netedat i d'alimentació, i la proliferació de moltes malalties que en aquells temps no tenien guariment.

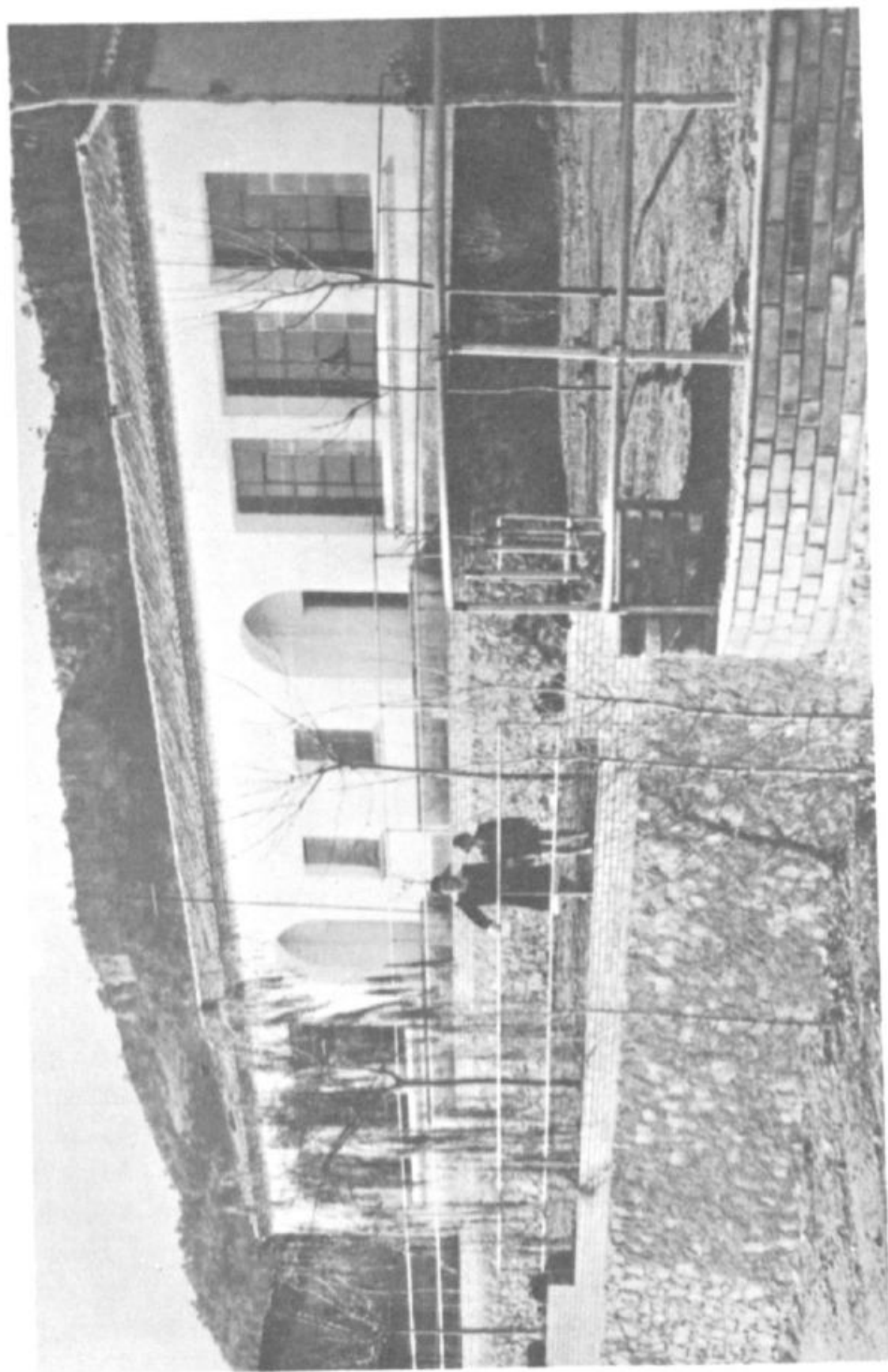
Després, amb la vinguda de la cendrosa i posteriorment de la filloxera, l'emigració ja fou massiva i ens trobem l'any 1900 amb 537 habitants; el 1920 amb 416; el 1940 amb 315; i actualment amb 207, per més que, de fet, n'hi ha tan sols 195.

VI. DESENVOLUPAMENT SOCIAL, ECONÒMIC I CULTURAL

Instal·lació de serveis municipals

Pocs foren els serveis municipals de què disposà el poble fins al primer quart del segle actual. Carreteres no n'hi havia, tan sols camins de ferradura, ja que els antics camins reials, s'havien reduït a això. Mancava l'electricitat i l'aigua a les cases, i tampoc no hi havia desguàs, i els carrers, nets i arreglats, eren deficientment empedrats.

La primera carretera, que fou tan sols camí de carro, es féu l'any 1903 i enllaçava amb Bellmunt, sota la direcció de l'enginyer Ramon Tosquelles i amb l'aportació econòmica de tots els veïns. Després es construí ja per l'estat la carretera de Lloà a Gratallops, l'any 1922, que enllaçava amb Falset i Reus. I l'any 1930 es construí la de Lloà al Molar, que donava sortida cap a la part de Móra d'Ebre. Finalment, i encara amb algú detall per acabar, ha fet l'IRYDA

Les noves escoles i el seu pati.

una nova carretera a Bellmunt i Mas-roig, encara que amb el pis sense pavimentar.

L'electricitat no es portà fins a l'any 1922, i pot ser que sigui un dels fets més rellevants de la seva vida, ja que segons compten els vells, fou un fenomen que canvià la fesomia de les seves llars, acostumades al llum d'oli, i amb aquest fet s'adonaren que sí, realment les estades, estaven i es veien més brutes del que ells imaginaven. La il·luminació pública fou inaugurada i encesa pel vell del poble Estanislau Llorens Bartolomé, el 1er. de febrer de 1923.

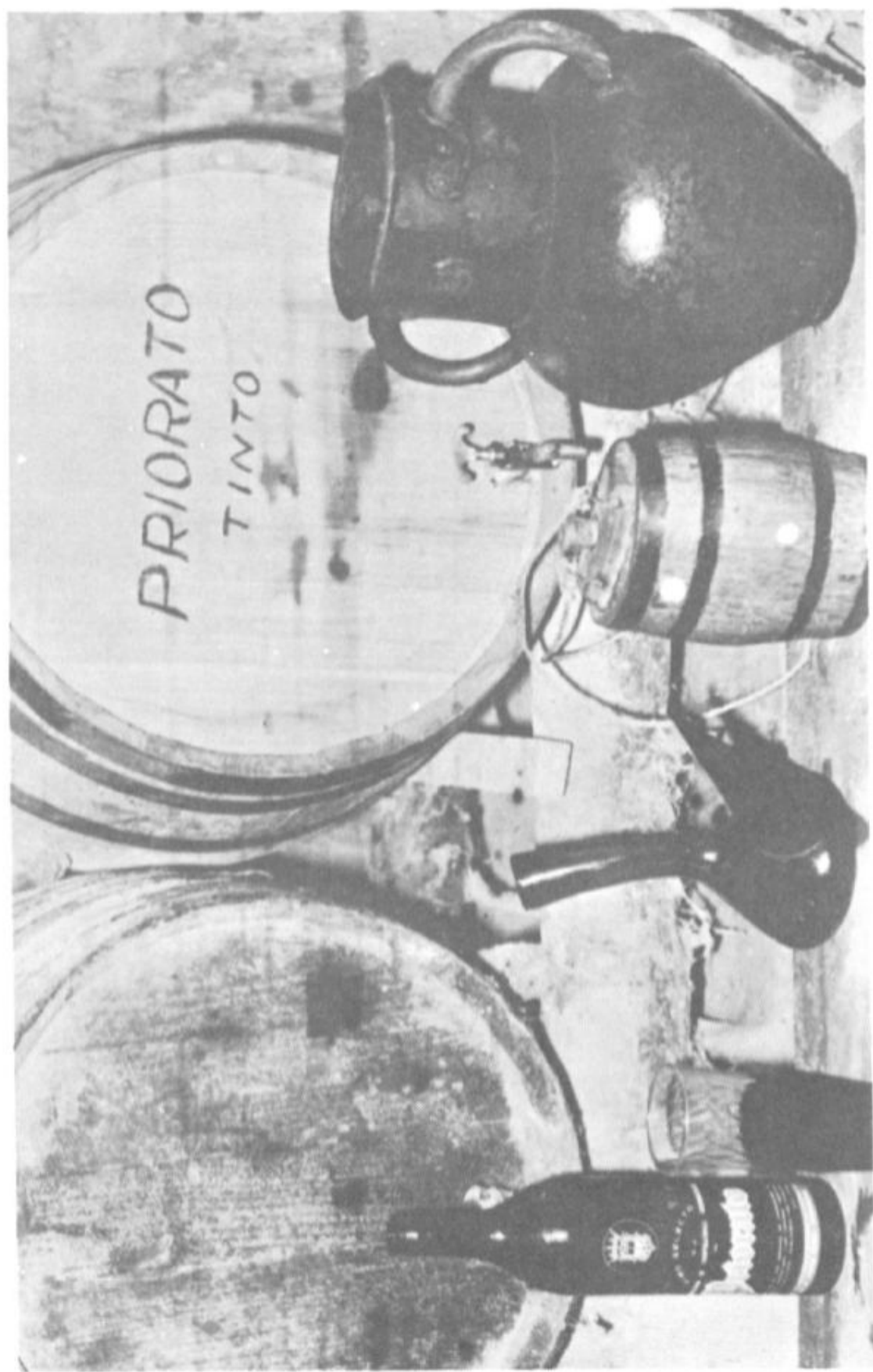
Tota la vida s'havia anat a buscar l'aigua a la Font Vella i quan algun estiu en mancava, s'escampava la gent per les fontetes del terme. Tot allò ocasionà que es projectés una xarxa de proveïment al poble, i es buscà un pou cabdalós que és trobà a la vora del riu, per instal·lar-hi allí un grup d'elevació i un dipòsit regulador en el lloc més enlairat del poble. Fou inaugurat el setembre de 1947.

Havent-hi aigua al poble, mancava de fet una xarxa de clavegueres per a la recollida de les aigües residuals i aquesta es construï entre 1964 i 1965, la qual distribuïda degudament pel poble, no deixà cap lloc sense connectar-hi.

Es construïren unes noves escoles, en un lloc molt assolellat i airejat, i foren aquestes fetes per l'estat l'any 1957, i que després se'ls donaria més vida encara amb la construcció d'un mur de contenció i plantació d'arbres i flors.

Una nova Casa Ajuntament, espaiosa i ben ordenada, ja que té llum i sol per tres costats, es construï entre els anys 1970 y 1971.

I finalment fou la pavimentació dels carrers. Poc a poc i entre els anys 1970 i següents, s'arribaren a

Eines del vi del Priorat.

pavimentar tots, amb un entrelligat d'empedrats, que treuen la montonia del ciment.

Tots aquests fets materials del poble de Lloà, li valgueren que fos premiat amb el Primer Premi del Concurs Provincial d'Embelliment de Pobles.

Replantació de vinyes

El desenvolupament de la vida econòmica del poble ha depès sempre quasi exclusivament de les seves vinyes i del seu vi. Però aquestes amb una vida superior als 50 ó 60 anys, anaven quedant improductives i acabades. Calia despertar d'aquella anacronia, i adonar-se que si es volia continuar vivint en el poble, s'havien de reestructurar a fons els sistemes de treball, que calia plantar noves vinyes i en els únics llocs que permetessin una explotació més racional. Costà molt fer comprendre aquesta realitat a la gent, baixa de moral i desanimada per les circumstàncies adverses. Però per fi s'adonà que no tenia ja elecció, i es decidí, tot i que amb lentitud, a reestructurar amb abancalaments, i plantant vinyes amb peus més adequats a les característiques del terreny, es donà amb això una certa esperança de cara el seu futur.

El Club de Joves i el Casal del Poble

Com a conseqüència de l'actuació al poble del Servei d'Extensió Agrària, capitanejat per en Joan Plana i Joan Antoni Mora, donà un fort impuls a la joventut, amb la constitució del Planter d'Extensió Agrària, que arribà amb la seva actuació a guanyar el Premi Nacional de Planters l'any 1971, amb la construcció pel jovent d'un lloc per al seu esbargi-

ment, que anomenaren Club de Joves, amb una encertada actuació inicial, per més que en els darrers anys ha degenerat d'una forma greument alarmant.

Al poble, fins a la guerra civil de l'any 1936 hi hagueren sempre dos locals recreatius, l'un de dretes i l'altre d'esquerres, i en finalitzar la guerra, continuà tan sols un d'ells on hi ha fet cap sempre tot el poble. Però aquest local era de propietat particular, no es pagava cap arrendament, ni tampoc no s'hi feia cap millora, cosa que el portava de forma ràpida cap al seu enderrocament. I per tal d'evitar que això es produís, i d'evitar també el desmembrament de la no molt proliferada gent del poble, hi prengué part l'Ajuntament, intentant que aquest local passés al patrimoni municipal i s'organitzés a nivell de poble, amb la participació de tots els sectors. I aquest local el comprà l'Ajuntament, tot i la sèrie de dificultats i contrarietats que això portà, finalment es constituí com a Casal del Poble, nomenant, entre tots, els seus capdavanters, que li donaren una nova vida i una certa esperança de cara al futur.

Cinquantenari de la Cooperativa Agrícola

Cinquanta anys fa ara, que uns homes cansats d'injustícies i imposicions, es llençaren a la dura tasca de la fundació del seu Sindicat Agrícola, per tal de revaloritzar més degudament, que fins llavors, els seus fruits. La seva empresa fou dura i sacrificada, però el seu anhel es va veure complert, ja que després de cinquanta anys de la seva gesta, l'obra continua en peu, i és una de les més importants tasques, dins el desenvolupament socio-econòmic de tot el poble lloarenc que, per fortuna, tot en ple pertany a la Cooperativa.

I tot això és molt positiu i diu molt a favor de tot un poble, que per damunt de tota mena d'ideologies polítiques, ha sabut estar unit amb la seva entitat.

El futur del seu vi

La Denominació d'Origen «Priorat», que amb dificultats s'obtingué en el seu dia, per a la defensa d'aquests vins únics al món, com són els Priorat, és molt diferent a qualsevol altra, no per la seva organització en sí, sinó per la forma d'obtenció d'aquest vi, que fa que des de la plantació del cep, fins a l'escorreguda de la darrera gota de vi, es produeixin tot un seguit de treballs d'artesanía, ja que aquí, per sort o per desgràcia, poca cabuda té la mecanització.

I aquest nostre vi, no tindria la seva qualitat excepcional, si fos possible fer-ne d'igual en altres zones vinícoles, si aquestes característiques tan especials que dóna el terreny llicorellós dels nostres serpentejants costers, amb una pluviometria molt baixa, es trobessin també en altres llocs.

I tampoc no fóra possible, si no quedessin encara uns homes, a qui no fa por agafar l'aixada, que encara saben fer marge, que si treballen de sol a sol, és perquè estàn convençuts, que amb la qualitat del seu vi, ningú no els pot fer competència de cap mena.

Uns homes que no s'avergonyeixen de carregar-se els utillatges a l'esquena, ni els sacs replets de raïms a l'hora de la verema, perquè en aquest treball se senten feliços i el que és més important, en el seu lloc; un lloc que no troba ningú en altra part.

Però aquesta forma de viure, es troba també en perill, ja que dissortadament vivim en un país plagat de materialismes i d'egoismes, que faciliten que la

gent que viu com Déu mana, perdi la fe i l'esperança, ja que no rep ajuts, ni se li dóna la mà.

Però perquè aquest vi subsisteixi, cal donar-lo a conèixer degudament, conscienciar la gent, que és essencial viure amb productes purs i sans, i no amb els manipulats i adulterats, que els donen més econòmics sí, però que fan la vida artificial, i que la naturalesa perdi cada dia la seva pròpia vitalitat.

I aquests vins incomparables, naturals i plens de vida, es troben a la nostra Bodega Cooperativa, i també en les dels poblets emparats per la Denominació d'Origen «Priorat» dins la zona de producció i criança.

Amb el ruquet i les portadores s'omplen les bótes.

VII. FESTES, COSTUMS I TRADICIONS

La Festa Major

Parlar en el nostre poble de Festa Major, és jugar-s'ho tot pel tot, és donar revitalitat a l'essència de la vida de poble, és un oferiment de la nostra cordialitat, és donar a entendre arreu, que el nostre poble els espera, que les nostre cases i els nostres cors estan oberts també.

I és que la nostra Festa Major, no s'acaba mai, ja que a les acaballes de l'una comença ja la recerca de motius per a l'altra, donant continuïtat així a la seva perennitat, ja que les seves fulles no cauen mai del seu ramatge.

La festa comença amb el repic de les campanes, llançant al vent el seu característic so, que s'escampa pels barrancs i les collades, i arriba pur als pobles de la contrada; tots coneixen i tots coneixem i difirenciem, el repic propi de cada poble.

La Festa Major, és per a tothom sense excepció; la quitxalla hi troba la seva forma de divertir-se, amb

Això és part de la Festa Major.

l'esvalotament i picaresca, amb el futbol i les cuca-nyes; la joventut amb els seus conjunts musicals, fins que cau extenuada; els més grans que s'ajunten aquestes diades, amb els amics de la infantesa, els que per imperatius de la vida van haver de marxar a cercar uns mitjans de vida, que aquí els eren negats, però que davant la crida oberta de la seva Festa Major, fan cap altra vegada; els vellets que s'ajunten pels seus roquets, fent sempre nostàlgica comparació de passades Festes Majors, quan encara estaven plens de vitalitat i força corporal.

I tot això és la nostra Festa Major del poble, completada amb els actes religiosos que a honor de Sant Domènec de Guzmàn se celebren a la seva diada el 4 d'agost, tal com sempre el celebrà el poble, però que es fa coincidir avui, amb el dissabte i diumenge que hi són més propers, per tal de facilitar l'arribada de tants lloarencs absents.

Reina de la Joventut

Com a conseqüència d'una època no molt llunyana, en què el jovent es feu càrrec de l'organització de les festes del poble, s'instaurà la celebració del Dia de la Joventut, i com a fons principal d'aquesta jornada l'elecció de la Reina de la Joventut, que ha estat sempre escollida per votació secreta de tots els nois del poble. Una festa que avui sembla perillar, comperillen molts costums de poble, ja que dissortadament s'extèn arreu l'inconformisme i la desintegració. Però per damunt d'obstacles i nous idealismes, la diada de la Reina de la Joventut tira endavant encara, i si en l'ànim de tots hi ha la recuperació de tradicions i d'altres formes de viure, no pot morir pas mai.

La cacera té per a tots la recompensa.

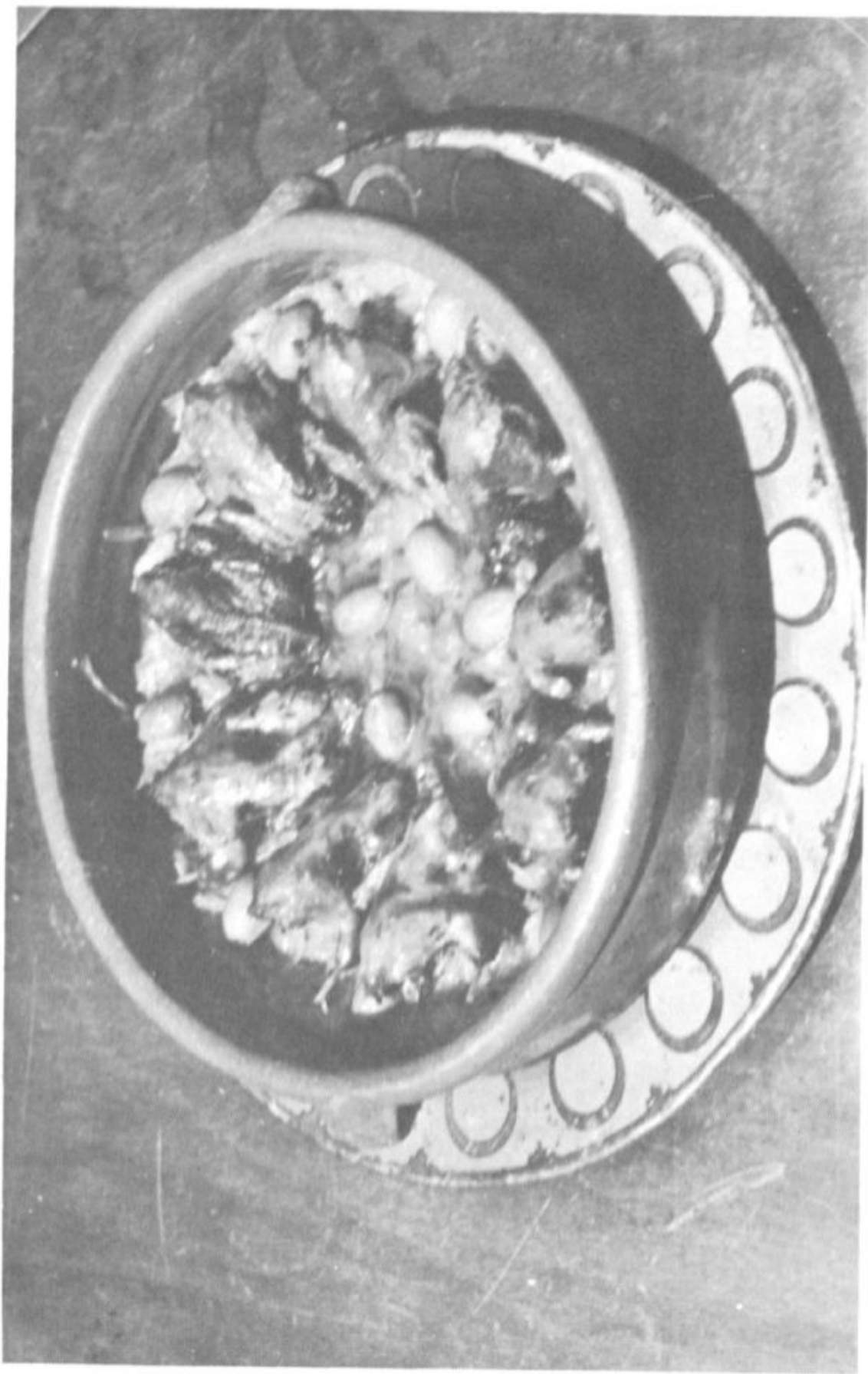
Cacera i dinar col·lectiu

Amb afany de fer sempre més agermanada la vida dels nostres pobles, de lligar costums i actuacions, s'organitzaren ja fa uns anys els caçadors prioratins, quasi tots ells, i formaren la Societat de Caçadors del Priorat, a la qual pertanyen tots els prioratins presents i també molts d'absents. Tenen els termes municipals cercats i respecten tots la seva reglamentació. L'organització, la porten els caçadors lloarencs, que no regategen mai els seus esforços, per tal que l'obra tiri endavant.

I amb anhel de trobar-se tots, de viure unes hores agermanats, s'organitza cada any una cacera col·lectiva, a la qual fa cap l gent de tots els pobles, caçadors i no caçadors, per participar a la condimentació i posterior saborejament d'aquella renglera de cassoles d'arròs, d'aquells conills i carn a la brasa amb all-i-oli. I també amb els carratells i bots d'aquests nostres vins Priorat, que temperen els nervis i aixequen alegrement l'esperit de tots plegats. Aquesta cacera s'organitza cada any després de la verema, escollint una vorada de riu, una albereda o una font d'aigua fresca i pura com ho són totes.

Gastronomia

Diuen que el bon menjar i el bon vi, fan fort el prioratí. La gent dels pobles rurals s'ha alimentat sempre quasi exclusivament, del que els seus camps han produït, i del que els seus corrals han criat. Però el que es produeix en els nostres camps, ha estat sempre d'una qualitat excepcional, i en els corrals no hi han faltat mai els conillets ni els bons pollastres.

Cassoleta de tords amb ceba i olives.

I també tenen el seu pes propi dins la gastronomia, les perdius, conills de bosc, llebres, grives, tords, merles i d'altres ocells.

Però amb aquests elements no n'hi hauria prou, si darrera de tots ells, no hi hagués tota la gràcia i la bona traça de les nostres cuineres, que saben barrejar-hi a temps, els nostres olis meravellosos i el raquet d'aquest vi ranci, del qual no en pot fer ús ningú, ja que tan sols els tenim els pobles prioratins. Difícil fóra, si ens passés pel cap, de fer una descripció detallada de tot el tipisme dels nostres plats, cosa que tampoc no es pot fer en poc espai, però tampoc no podem deixar d'anomenar-ne alguns.

A hom li cau la bava només de pensar en els caragols a la vinagreta, en les patates al caliu, en aquella escudella barrejada a la qual no manca pas res del que és imprescindible; en el conill i la carn a la brasa, unes brases d'unes branques seques i grosses, amb el seu all-i-oli, d'un oli verge i fruitat; si pensem en l'escalivada a la brasa, amb les seves albergínies, pebrots i tomàquets, i amb les dents d'alls, que s'obren toves i gustoses enmig de les brases. I com i agrada a la quitxalla, el pa amb vi i sucre, amb el rovellet d'ou barrejat amb vi ranci, amb el seu coc de pobre ben ensucrat.

I el nostre menjar no fóra complet, ni ben assaborit, si li manqués el porró damunt la taula, d'aquell vi negre com cap altre, aromàtic i pastós, que és en l'essència el fruit de la suor i la sang de l'home prioratí.

Artesania repostera

Encara que el que hem descrit fins ara, és artesania pura, deixarem encara, dins d'aquest capítol, com

a més refinat i especial, l'apartat de les l·laminadures i la reposteria. Aquí és on hi entra més el factor particularíssim de les nostres dones, on es veu la seva gràcia i art, on fins i tot arriben a tenir fama pròpia, guanyada per mèrits també pròpis.

Sembla que un estigui famolenc, quan es veu davant la plàtera d'orelletes, tan rossetes i ondulades, que es fonen a la boca, al primer contacte; amb els cocs amb farina i sucre, amb les coques de recapte i amb els bunyols de vent.

I amb aquelles ametlles tan resseques, que el sol dels nostres camps, les asseca com si fossin ja torrades, per fer-ne aquells torrons i panellets purs i sense engany, que fan perdre el malhumor a tot el qui es posa davant seu, aquelles ametlles llarguetes, úniques per ser torrades i l'ametlla marcona garrapinyada.

I penseu com baixa i s'assenta tot això, amb les nostres misteles, amistelats i vi ranci de la bóta del racó, d'aquella boteta que no manca en cap casa, plena de pols i bonys en les seves corbades dogues, amb el tap rosegat pel pas dels anys.

La bruixeria

Sembla que en els moments actuals parlar de bruixeria escapi a tot amena de cosa normal, que quedi fins i tot fora de lloc, però si ens situem tan sols a mitjans del segle passat i en el poble lloarenc, la cosa ja era més normal i la gent no deixava pas d'estar-ne influenciada, per tota una mena de fets misteriosos que s'anaven desenvolupant.

Però darrera d'aquest enigmàtic misteri, no hi mancava pas una realitat, que s'aprofitava de certa incultura, de la por de la gent, per aquells carrerets

estrets i foscos, en unes nits més fosques encara, on la gent veia bruixes per tot arreu, corrent amb els seus llençols blancs, i és que dins d'aquells llençols hi havia cossos humans que sabien el que feien i on anaven. La finalitat de tot allò era quasi sempre les relacions sexuals, i els fills de pares que no eren els seus propis també solien prodigar-se.

Entre els anys 1863 a 1867, exercia com a Secretari de l'Ajuntament un tal Marià Roigé Perera, que després fou també Conseller del Consistori, i que tenia un especial afany que certes lleis es complissin. Tenia completament prohibit anar de nit pels carrers, per tal d'evitar furts i atropellaments. Ell era un d'aquests intel·lectualoides dels quals sempre n'hi hagué pel poble, amb idees liberals per al seu propi ús, ja que les faldetes li agradaven molt, i a més sempre hi havia dones disposades a qualsevol aventura.

I així aprofitava la nit per anar tranquil pel poble, i s'arribava tot sovint al Saltet on hi havia les «Queles», unes dones de la vida. Com les coses no surten sempre a gust de tots, li passà que una nit es quedà dormit i li apuntà el dia, i fou descobert per un pastor, pare del «Gaixes», i li tregueren, en el pobles, unes cobles.

Els llauners

Era freqüent i sovintejat, el pas dels llauners donant el tom al poble, amb el seu fogó encès, voltejant-lo am el braç estès, i cantant «s'adoben paraigües, para-sols, cossis, rivells...», i per a la quitxalla no deixava de ser un alicient córrer al seu darrera, mentre donava la volta al poble. No és que fossin molt hàbils en l'ofici, ja que potser espatllaven més que

arreglaven, degut al fet que tot el que se'ls portava per arreglar, era només útil per llançar.

Era molt conegut per aquí el «Silvestre», que tenia una germana casada, que vivia aquí al poble, i era molt apreciat per tots, i a més simpàtic amb la canalla del poble. Però pot ser que no ho fos tant amb la seva dona, ja que tenia la rara costum que dormia amb la dona i amb una filla, dins el mateix llit, i el resultat de tot allò, fou que la filla anava tenint un fill darrera l'altre, i ell n'era pare i avi a la vegada. I aquest fet es produïa en el primer terç del segle actual, quan a partir de llavors els llauners deixaren d'actuar.

Els envelats.

L'envelat era sinònim de gran esdeveniment, ja que no es concebia una Festa Major, mancada del seu envelat. I el bo que tenien, més encara que la seva pròpia configuració una vegada acabats, era aquell treball diari d'un mes abans, en què grans i petits es mobilitzaven pel poble, cercant cairats, canyissos, borasses, cordes de tota mena i filferros. I pels costers i barrancs, cercant les millors mates, les més verdes i apomades, per donar ombra i frescor a l'envelat, del qual tots estaven plenament orgullosos i disposats sempre a una superació del que havien fet l'any abans.

Dins d'ells montaven l'escenari, on feien les seves pròpies funcions teatrals, on també tocava la Banda del poble, ja que els somnis d'aquella gent eren molt diferents, als que es tenen avui en dia, ja que sabien ésser feliços amb el seu. La darrera guerra civil, posà terme als envelats, igual que a molts bons costums.

La benedició d'animals

Un dels costums més típic o bonic, que malauradament se'ns està escapant, és la benedició dels animals per la diada de Sant Antoni. Voler arribar a la perfecció espiritual d'aquestes diades, és potser demanar massa, i cap mortal no podrà fer un judici sincer de la consciència dels altres. I aquest pretext de perfecció i de la vàlua pròpia, fa que apartem el que inconscientment és considerat superflu, sens adonar-nos del que veritablement perdem.

Era del tot elogiós el respecte de la festa de Sant Antoni als animals, ja que costum i tradició fou sempre de no junyir-los mai, portar-los nets i encabestrats cap a la Plaça de l'Església, on el rector els donava la benedició. El poble sencer feia cap a la plaça i

A la porta de l'església davant la nova Casa Ajuntament, amb la benedició dels animals per la diada de Sant Antoni.

corria darrera els animals, quan aquests marxaven corrent disparats cap a les afores del poble, per tal d'abeurar-los i fer-los córrer amunt i avall, per veure quin era el més ràpid i valent, com aquells ruquets a pets i guitzes llançaven les potes enlaire, portats sempre pels més menudets. Amb la pèrdua de la diada de Sant Antoni, no ens estem adonant si veritablement avancem, o tan sols tirem endarrera.

VIII. EL NUCLI URBA

Els seus carrers i racons

Si tots els carrers fossin rectes i amples, si portessin un cert paralelisme, i no tinguessin uns raconets molt especials, deixaria de ser poble, o els faria a tots iguals.

Però no, no és així. Entrar al poble de Lloà, vol dir fer cap a la Plaça de l'Església, on hi ha la pròpia Església de Sant Miquel Arcàngel patró del poble, la Casa Ajuntament, el Casal del Poble, l'estanc i les tendes de comestibles. Una plaça reduïda, però bonica i ben acabada, pavimentada amb inscrustacions d'empedrat. S'hi celebren tots els actes de les festes, s'hi fa ball i tot el que cal.

Surt d'allà el carrer de Sant Miquel, al mig del qual es troba el Mirador del Priorat, amb una pèrgola meravellosa, plena de rosers i enfiladissa de plantes variades, amb una visió panoràmica com en pocs llocs es pot presenciar, amb el riu serpentejant per la fontanada, amb l'ermita de la Consolació al fons, i dar-

Esvalot per la neu a la Plaça.

Carrer de Sant Miquel amb el Mirador del Priorat.

Els Masons que formen part del carrer del Cementiri.

Sant Miquel Patró del poble al portal de l'església.

rera d'ella el majestuós Montsant amb sos entrelligats de colors blaus i vermells; es llança dret aquest carre fins topar amb el carrer del Riu.

Aquest carrer del Riu, queda al pla del peu del poble i d'on sur el carrer Major, que pujant sobtat i esgraonat, fa cap de nou a la plaça. Un carrer com tots els que per tot arreu porten el nom de Major, el més vell del Poble, amb uns porxos que el cobreixen, amb uns racons i esgraons peculiars, amb paviment ple de combinacions d'empedrat.

El carrer del Pla Moré, surt de la plaça i puja empinat fins al cap de dalt del poble, tot ben pavimentat amb les seves corresponents voreres esgraonades. El carrer Nou, ben acabat com els altres, net i brillant, degut a les seves frandes d'unes pulides lloses. I finalment queda el carrer del Cementiri, que es el que s'aparta del poble, amb les Escoles i la Cooperativa Agrícola, agafant tots els Masons o grups de cases que queden aïllades.

L'església

Dedicada a Sant Miquel, aquesta nova església es construí entre els anys 1777 i 1778, feta de mamposteria i carreus, d'estil greco-romà i en el seu frontal es veu una artística capelleta de pedra tallada, al centre de la qual es troba el sant patró. La celebració de la seva diada, és al 29 de setembre. Ajuntat pel costat a l'Església hi ha el campanar de forma octogonal fet tot de maó massís. El seu interior és d'una sola nau amb fortes pilastres formant les capelles amb arc, per la qual cosa sembla de tres naus. Posseeix una esvelta i espaiosa cúpula que li dóna llum suficient.

Cases pairals

Les cases més antigues del poble, es troben quasi totes al nucli primitiu on aquell s'aferrà inicialment. La més antiga de totes i avui ja quasi desapareguda, és cal «Cap Blanc», de la qual queda en peu el portal d'entrada a aquella primitiva Quadra del Llohar, feta de pedres carreus romans, acabada per la part de dalt en punxa. Com a cases pairals que subsisteixen, són cal «Jaumet», cal «Piñol», cal «Grau», cal «Perera», cal «Basté» i cal «Trucafort», aquestes dues darreres sens descendents directes.

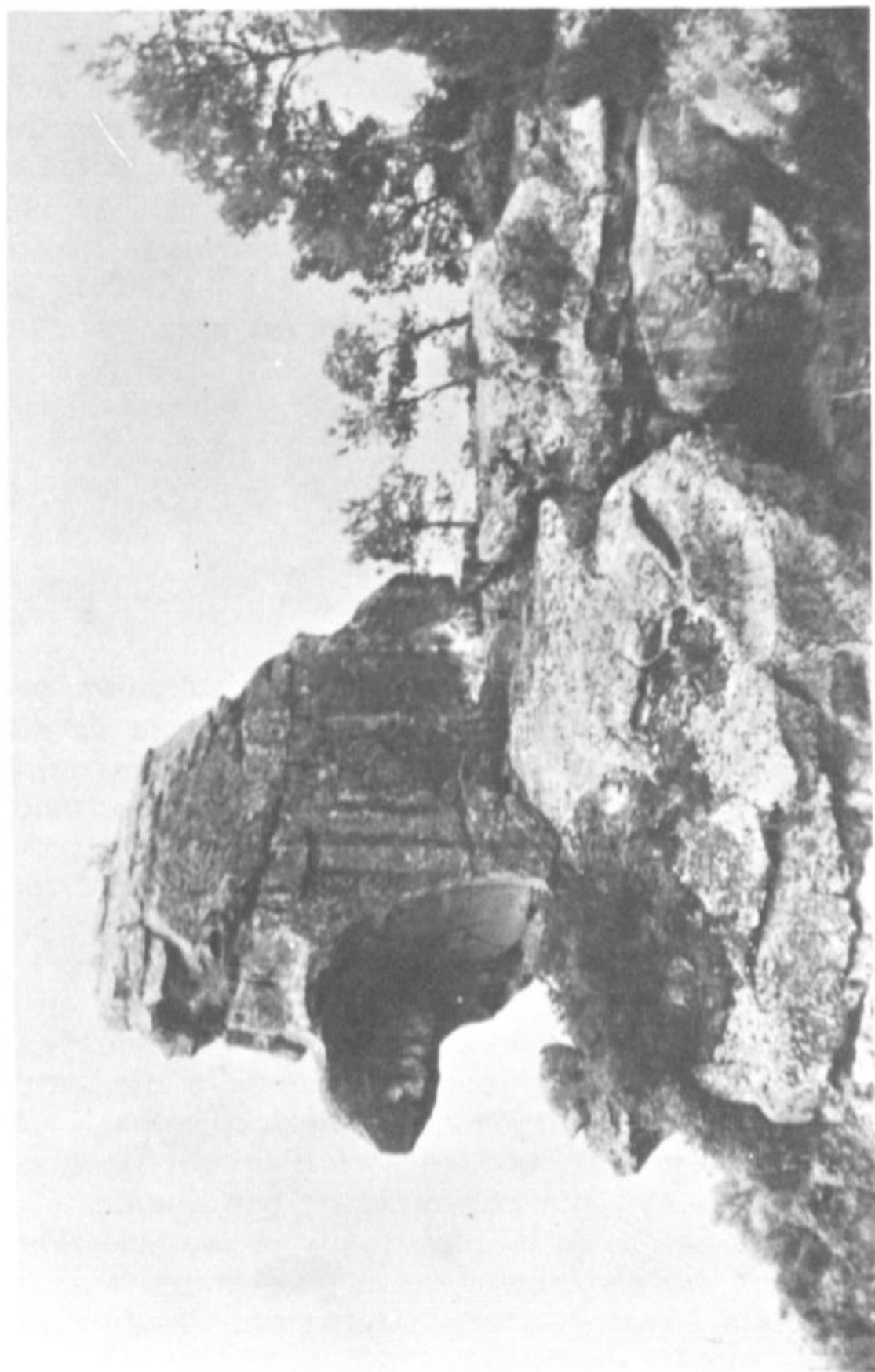
IX. ELS VOLTANS

Les Coves dels Rogerals

Per als amants de la natura donar un tomb per aquestes irregulars coves i balmes, no deixa de ser un motiu d'esbarjo i de plaer. No tan sols pel seu valor prehistòric, sinó també per la seva rara configuració; un plegat de conglomerats d'arenisques roges compactes les une, i erosionades les altres, ja que són producte de fortes convulsions de les diverses etapes geològiques de formació i assentament de la terra.

A un quilòmetre i mig tan sols del poble, amb carretera, encara que no gaire pla, fins al seu peu, es troba tot un seguit de coves, alguna d'elles amb el camí cobert per l'espessa vegetació, que dia a dia s'hi aixeca, com a reina i senyora d'aquells llocs, de cada moment més poc concorreguts per l'home.

La Cova Santa, de la qual ningú no sap veritablement quins són els orígens de la seva santedat d'entrada ampla i espaiosa, on es refugiaven moltes vegades els ramats de bestiar, quan es presentaven les

El Nas del Quiuma, obra de la naturaleza.

tronades de l'estiu, i quan aquests proliferaven pel poble. A mig quilòmetre tan sols d'aquesta, es troba la Cova dels Finestrals, que destaca per la seva irregular configuració de forats interiors i exteriors, que li valgueren donar-li el nom dels mateixos finestrals; molt esgraonada per dins, amb amagatalls estrets, on s'amaguen les guineus i altres animalons.

En cap d'aquestes dues coves no es trobà material prehistòric, ja que aquest aparegué en altres de més petites, totes per la seva rodalia.

El Nas del Quiuma

Si la naturalesa s'ha lluit en molts llocs en donar raresa i similitud als terrenys per ella creats, el cas del Nas del Quiuma, és un d'ells i un motiu de perfecció, no tan sols per al seu nas, sinó que és un grandiosíssim bloc tot compacte, de molts metres d'alçària, que representa un home assegut, amb el seu gran cap i amb aquell nas que l'hi surt. En tot el seu conjunt, no deixa de tenir un gran impacte emocional. Es troba també dins aquella partida dels Rogerals.

Les Damunt-roques

La suposició que el poble de Lloà començà per les Damunt-roques no és del tot forassenyada. Allí els terrenys són més fèrtils, amb la Font de Minfami al fons d'una de les seves vallades, i amb un extens ventall de masies escampades per tot arreu, amb les típiques «codolles» plenes d'aigua. Si la Font de Minfami pogués parlar i donar compte dels incomptables dinars de caceres que s'hi han fet, ens cauria la bava

tan sols de recordar-ho, talment com per les casetes tals com la de la Joaneta, la del Petrus, la del Basté, la de l'Anton, la de l'Esquerré i d'altres, amb les seves arbredes pels seus voltants. Avui totes aquestes masies i petites casetes, estan del tot abandonades. Un silenci enigmàtic s'ha apoderat d'aquelles valls. Els cants d'aquella gent que en passats segles tenien allí la vida, ha estat desplaçat pel de les guineus, per les àligues i corbs, per les garces i tots els altres que com ells, són reis d'aquelles espesses maleses.

BIBLIOGRAFIA CONSULTADA

- BAYERRI, Enrique: *Historia de Tortosa*. Imprenta Moderna de Algueró y Baiges, Tortosa, 1933, 1934, 1943, 1948, 1954, 1957, 1960. Biblioteca Balmes, Barcelona, 1935. 8 vols.
- FORT I COGUL, Eufemià: *Noticia de Siurana de Prades*. Santes Creus, 1975.
- GRAS ELIAS, Frances: *Historia de los lugares, villas y ciudades de la provincia de Tarragona*. Tipografia de Julián Doria, Barcelona, 1907.
- IGLÉSIES, Josep: *La crisi agrària de 1879/1900: La filloxera a Catalunya*. Edicions 62 (Llibres a l'abast, 55), Barcelona, 1968.
- *Les minves de cultius i de la població a la comarca del Priorat*. Rafael Dalmau, Barcelona, 1975.
- MORERA LLARURADÓ, Emilio: *Tarragona Cristiana*. Tarragona, 1897, 1899, 1954, 1955, 1959. 5 vols.
- ORTEGA Y ESPINÓS, José: *Historia de las escuadras de Cataluña*. Editorial Frontis, Barcelona, 1968.
- ROVIRA I VIRGILI, Antoni: *Història de Catalunya*. Editorial «La Gran Enciclopedia Vasca». Bilbao, 1972, 1976, 1977, 1978, 1979. 8 vols.
- VILASECA I ANGUERA, Salvador: *Grabado-escultura rupestre en una cueva de Lloà, provincia de Tarragona*. «Ampurias» (Barcelona), XV-XVI (1953-1954), 299-302.
- *La Roca gravada de Rogerals (Lloà)*. «Revista del Centre de Lectura» (Reus), XIV, núms. 243-245 (1933), 3-7.

Arxiu Municipal de Lloà.

Arxiu Parroquial de Lloà.

Arxiu Municipal de La Figuera.

Arxiu Municipal de Torroja.

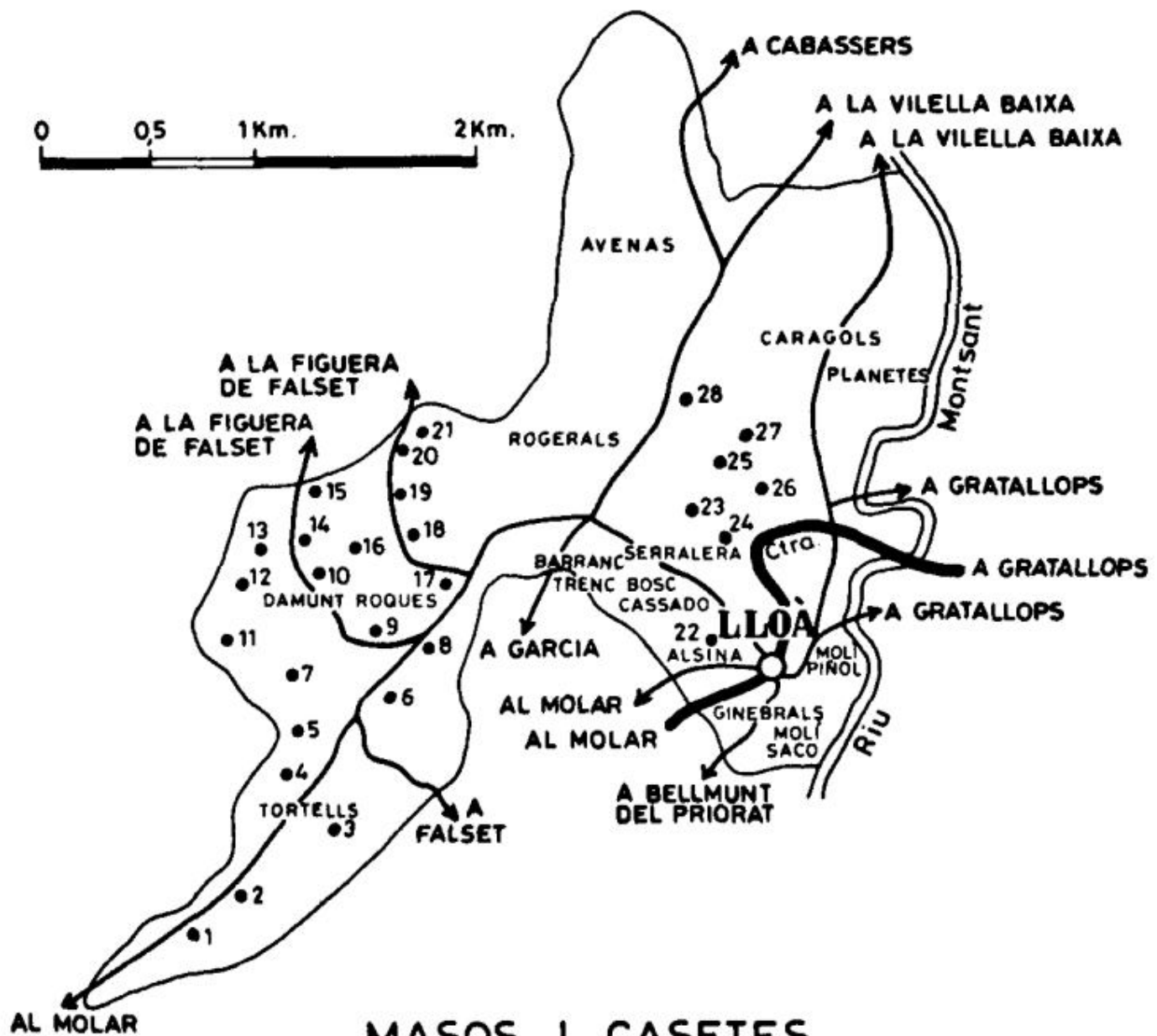
Documents inèdits de Casa Piquer de Gratallops.

Documents inèdits de Casa Perera de Lloà.

Crònica de Porrera, manuscrit inèdit escrit per Josep M. Simó.

TERME MUNICIPAL DE LLOÀ (PRIORAT)

PARTIDES, MASIES, CAMINS REIALS I CARRETERES.

MASOS I CASETES

1. MATILDE	8. GUIXÓ	15. ANTON	22. PAVET
2. GARRIT	9. PINYOL	16. GRAU	23. PERERA
3. LLUÍS	10. ESQUERRÉ	17. CORRALOT	24. JOANETA
4. PLACITO	11. BISBALE	18. PERET	25. MANDENO
5. MASIA	12. CRIVILLÉ	19. JOANETA	26. MONJA
6. BORRÀS	13. LLEBRETA	20. PETRUS	27. LLORENÇA
7. RATAT	14. ANTON	21. BASTER	28. CANYÍS

